

1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI VE İZMİR'DE GÜNDELİK YAŞAM

1929 WORLD ECONOMIC CRISIS AND DAILY LIFE IN IZMIR

Derya GENÇ ACAR**

Öz

Kurtuluş Savaşı'nın bitimi ve Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte başlayan yıllar yeni rejimin kuruluşunu izleyen dönemi ifade etmektedir. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti, varlığını bütün dünyaya ispat etmek ve Batılı uygarlığının bir parçası olabilmek için birçok devrimsel dönüşümü hayata geçirmeye başlamıştır. Çağdaşlaşma temelinde sürdürülen bu dönüşüm bir taraftan çeşitli yasal düzenlemeler diğer taraftan toplumsal hayatın akışının Batılı anlamda düzenlenmeye çalışılmasıyla geniş bir yelpazede yürütülmüştür. Bu gelişmeler aynı zamanda ülke insanının gündelik yaşamının geleneksel dönemden farklı olarak şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalım ise bütün dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de kısa sürede etkisi altına almıştır. İşyerleri kapanarak iflas etmiş, zaten tarıma dayalı ekonomide ihracat azalmış, tarım ürünlerinin değeri düşmüştür. Uzun yıllar etkisi devam eden ekonomik kriz yeni kurulan rejimin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur.

Anadolu'nun batıya açılan en uç liman kentlerinden biri olan İzmir, tarihsel gelişim süreci içinde ekonomi ve ticari yönüyle ön plana çıkmış, aynı zamanda farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış, kozmopolit bir kenttir. İzmir hem Birinci Dünya Savaşı sonrası uğradığı işgalden hem de işgale son vermek için başlatılan Kurtuluş Savaşı sonrası yaşadığı tahribattan dolayı son derece hırpalanmış bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentte yaşanan bu felaket manzarasına ek olarak demografik, ekonomik ve toplumsal yapı farklılaşmış, bu farklılık kentin her alanında kendini hissettirmiştir. Böylece Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan bu dönem yaşanan köklü siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlerle birlikte kentin her anlamda yeniden şekillendirildiği bir süreci başlatmıştır. Cumhuriyet'in simgesel kenti olan İzmir gündelik hayatın her alanını rejimin öngördüğü çerçevede dönüştürmeye çalışırken 1929 yılında yaşanan Ekonomik Bunalım bu dönüşüme bambaşka bir boyut katmıştır. Bu çalışmamızda kentin 1929 Ekonomik Bunalım sonrası değişen yaşam koşulları ve gündelik hayatı aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, İzmir, gündelik yaşam, ekonomik kriz.*

Abstract

The term followed by the establishment of the new regime is expressed by the years starting with the end of the War of Independence and Proclamation of the Republic. In this period, the Republic of Turkey has begun to realize many revolutionary changes in order to prove its existence to whole world and be a part of Western civilization. This continuing change under basis of modernization has been carried out wide range with various legal arrangements on the one hand and attempts to organize the social life fluency in Western sense on the other hand. This progress also means the styling of daily life of country people different from the traditional period. Experienced in 1929, the World Economic Crisis had affected the Turkey in short time like whole world. The businesses had shut down and bankrupted, the export had reduced in the agricultural based economy, and the value of the agricultural products had reduced. One of the biggest drawbacks to the newly established regime was the economic crisis which had effects for long years.

One of the most lead port towns of the Anatolia opening to the west, İzmir stands out in terms of economic and trade within the historical progress; it also hosts different cultures, and it is cosmopolite city. İzmir is the city which had been damaged because of the occupation after the World War I and after the War of Independence begun to end the occupation. In addition to this disaster view

*Adnan Menderes Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi. drygncacar@hotmail.com

experienced in the city, the demographic, economic and social structure had differentiated, and this difference had shown itself in every field of the city. Thus, this period starting with the Proclamation of the Republic had started the period restoring the city in every sense together with the established political, social and economic changes. The symbolic town of the Republic, İzmir has been tried to change the each moment of daily life within the framework of the regime, the Economic Crisis which had been experienced in 1929 had added different dimension to this change. This study includes the daily life and the life conditions which have been changed after 1929 Economic Crisis.

Keywords: Turkey, İzmir, daily life, economic crisis.

Giriş

Kurtuluş Savaşı'nın bitimi ve Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan yıllar yeni rejimin kuruluşunu izleyen dönemi ifade etmektedir. Bu süreç Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün dünyaya varlığını ispat ettiği ve çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkabilmek için birçok devrimsel dönüşümü hayata geçirdiği dönemi kapsamaktadır. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle başlatılan devrimsel süreçte çağdaşlaşma ve Batılılaşma köyden kente, aileden, eğitime, spora ve sağlığa uzanan geniş bir yelpazede toplumsal hayatın her alanında hedeflenen yegâne amaç olmuştur. Böylece bir taraftan çeşitli yasal düzenlemeler gündeme gelirken (Kıyafet kanunu, medeni kanun, saat, ölçü ve takvimlerdeki değişiklikler gibi) diğer taraftan toplumsal hayatın akışı Batılı anlamda düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda ülke insanının gündelik yaşamının geleneksel dönemden farklı olarak şekillendirilmesi anlamına gelmektedir.

1929 yılına gelindiğinde bütün dünyada yaşanan ekonomik bunalımı Türkiye'yi de kısa sürede etkisi altına almıştır. İşyerleri kapanarak iflas etmiş, zaten tarıma dayalı ekonomide ihracat azalmış, tarım ürünlerinin değeri düşmüştür. Bu zor ekonomik koşullar karşısında devlet zararı en aza indirebilmek için çeşitli tedbirler almıştır. Uzun yıllar etkisi devam eden ekonomik kriz yeni kurulan rejimin önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Fakat her şeye rağmen Türkiye gündelik yaşamın her alanını kapsayan devrimleri bir bir uygulamaya koymuş, bu krizden ekonomik olarak güçlenmiş ve Batılı yaşam tarzını toplumsal kitlelere (en azından kentlerde) benimsetmiş bir şekilde çıkmıştır.

Anadolu'nun en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir, tarihsel gelişim süreci içinde ekonomi ve ticari yönüyle ön plana çıkmış, aynı zamanda farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış, kozmopolit bir kenttir. Sanayi Devrimi ile önemli bir ivme kazanan kent, yabancı sermayenin başta ticaret ve ekonomi olmak üzere; ulaşım, haberleşme ve enerji alanlarında yaptıkları yatırımlarla yükselişini devam ettirmiştir. Bu yatırımlar bir taraftan kenti "*Küçük Paris*" haline getirirken diğer taraftan sömürgeleşme sürecini hızlandırmıştır¹. İzmir Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında hem uğradığı işgal hem de bu işgale son vermek için başlatılan Kurtuluş Savaşı sonrası büyük bir tahribat yaşamıştır. Kentte yaşanan bu felaket manzarasına ek olarak demografik, ekonomik ve toplumsal yapı farklılaşmış, bu farklılık kentin her alanında kendini hissettirmiştir. Böylece bu dönem, Cumhuriyet'in ilanı ile yaşanan köklü değişimlerle birlikte kentin her anlamda yeniden şekillendirildiği bir dönem olmuştur². 1920'li yıllarda başlayan bu çalışmalar 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'yla sekteye uğrasa da İzmir'in 1930'lu yıllardaki değişimi devam etmiştir.

1.1 1929 Ekonomik Bunalımı ve Türkiye Ekonomisi

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle bitmesiyle kurulan yeni rejim, siyasi bağımsızlığını ilan etmişti. M. Kemal başta olmak üzere Cumhuriyetçi kadro, siyasi bağımsızlığın

1 İzmir kenti ve tarihi gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001; Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını, İzmir, 1978.

2 Bkz., Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2003; Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan İzmir'in Son Yüzyılı*, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

ekonomik bağımsızlıkla desteklenmediği sürece askeri başarının bir hiç olduğunu (eski sömürü düzeninin devam edeceğini) çok iyi biliyordu. Bu aşamada Cumhuriyet yönetimi Osmanlı’dan devraldığı sömürü düzenini, ekonomik bağımsızlığa çevirmek için kolları sıvamış, fakat var olan sistemin her yönüyle içinden çıkılması çok zor bir alan olması yapılmak istenenlerin önünde büyük engeller oluşturuyordu. Sürecin öncelikli zorluğunu ekonominin temel dayanağı olan insan gücü niteliğinin ve niceliğinin değişmesi oluşturmuyordu. Toplam nüfusun azalması, etnik yapının değişmesi ve kentleşme olgusunun çok geri olması Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyen etkenlerin başında geliyordu. Kalan Müslüman nüfusun durumu ise hiç de iç açıcı değildi. Halk son derece fakir ve ancak %10’u okuma yazma biliyordu. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği, yaygın cahillik ve fakirlik nedeniyle sıtma, trahom, frengi, tifüs, tüberküloz gibi salgın hastalıklar büyük ölçüde işgücü ve refah kaybına yol açmaktaydı. Diğer yandan 1920’lerin başında Türkiye’nin birçok bölgesinde üretim hâlâ tarih öncesinden kalma teknikler, araç ve gereçlerle yapılmaktaydı. Sanayiye gelince, Birinci Dünya Savaşı’na kadar birtakım yeni imalat sanayi işletmeleri kurulmuşsa da, Türkiye’nin 1923 sınırları esas alındığında, yerli fabrika üretiminin yurtiçi tüketimi karşılama oranı pamuklu kumaşlarda %10, yünlü kumaşlarda %40, ipeklili kumaşlarda %5, sabunda %20, buğday ununda %60’dı³.

Kuruluşu izleyen yıllarda rejimin genel iktisadi hedefi savaş öncesi üretim düzeyinin yakalanması ve eski pazarların yeniden kazanılmasıydı. Böylece var olan çok yönlü sorunları aşmak ve ekonomiye yön vermek üzere İzmir İktisat Kongresi toplanmıştı. Türkiye İktisat Kongresi’nin İzmir’de toplanması tabii ki bir tesadüf değildi; tarihin her döneminde ticari potansiyeliyle Batı kapitalizminin en yoğun yaşandığı yer olması bir yana; işgal ve savaşın tüm yıkımını yaşamış, büyük yangın ve mübadele sonucu iktisadi bakımdan çökmüş İzmir, Kurtuluş Savaşı’nın adeta bir sembolü olmuştu. Şimdi bu sembol, iktisadi kurtuluşun, kozmopolit ve yabancı sömürüye endeksli ekonomik yapıdan ulusal ekonomiye geçişin de bir sembolü haline gelecekti⁴.

Kongreyi adım adım izleyenlerden biri olan Süleyman Ferit (Eczacıbaşı) Bey, kongrenin kendisinde bıraktığı derin izleri, *“Bir zeytin tanesini ancak üç lokmada yiyebilme yoksulluğunu yaşayan bir halk artık ulusal ekonomisini kendi gücüyle yaratacaktı,”*⁵ sözleriyle anlatıyordu. Nitekim yeni devletin ekonomi siyasetini belirlemek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi, Misak-ı İktisadi’yi kabul etmişti. Misak-ı İktisadi esasları içinde çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi grubuna yönelik birtakım genel ilkeler belirlenmişti⁶. Böylece devlet özel kesimi yatırım yapmaya özendirmek ve desteklemek üzere önemli bir rol oynamaya ve yabancıların elinde olan yatırımların devletleştirilmesi için çalışmalar başlatmıştı. Geniş bir yelpazede süren bu işlerde temel iktisadi politika enflasyonsuz ve pek az dış borçla, yani büyük ölçüde kendi kaynaklarımıza dayandırılmasıydı⁷.

Devlet ekonomik canlanmayı sağlamak ve aynı zamanda bağımlılıktan kurtulmak için birtakım çalışmalar başlatmış ve 1929 yılına son derece umutlu girmişti. Ekonomik yükselişin beklendiği bu yıl tarım üretiminde artış beklenmekteydi. Böylece ihracatın artacağı ve ithalatın azalacağı düşünülüyordu. Ayrıca Lozan Anlaşması’nın gümrük tarifeleriyle getirdiği yükümlülüklerin kalkması artık Türkiye’nin kendi gümrük oranlarını

3 Kemal Arı, “Cumhuriyet ve Ekonomik Kazanımları”, İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi, Sayı:60, Ekim 2010, s. 13

4 Erkan Serçe, “İzmir İktisat Kongresi”, İzmir İktisat Kongresi, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2001, s.1.

5 Aksoy, a.g.e., s.199.

6 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: İnan, a.g.e., s.s. 10-36; Yaşar Aksoy, *Kalpaklı Kalkınma*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1998, s.45-61; Filiz Çolak, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İzmir Şehrinde Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923)*, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2013, s.s. 220-225; Yüksel Ülken, “İzmir İktisat Kongresi ve Ekonomide Yön Arayışları”, *Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu (1885-1985)*, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 1985, s.s. 179-181.

7 Sina Akşin, *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, Kırilangıç Yayınları, Ankara, 2004, s.s. 203-205.

belirleyebileceği anlamına geliyordu⁸. Ancak 1929 yılında yaşanan ekonomik bunalım bütün dengeleri altüst etti. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, kapitalist düzeninin kalbi durumunda olan Wall Street Borsası'nın çöküşüyle patlak verdi. 1920'li yılların sonuna doğru ülkedeki toplam arz, piyasadaki talebin çok önündeydi ve şirketlerin ellerindeki stoklar aşırı ölçüde büyümüştü. Stoklar eritilemeyince şirketler borsadaki hisselerini satarak borçlarını karşılamayı ve döndürmeyi düşündüler. Bu yoğun satış borsadaki paniğin ateşleyicisi oldu. Hisse senetleri hızla değer yitirdi, iflaslar birbirini izledi. İşyerleri kapandı, işsizlik büyüdü. İşsizler ve onların aileleri sefaletin kucağına düştüler. ABD, tarihinin en büyük bunalımını yaşıyordu. Kapitalist ekonomi düşünürlerinin "üretilen her mal kendi talebini yaratır" kuramı işlememişti⁹. Kriz bütün dünyada işsizliği, sefaleti beraberinde getirdi. Ayakta kalan ve üretimini artıran daha da ötesi işsizlik sorunu olmayan tek ülke SSCB olmuştu. Bu da planlı kalkınma modelini yeniden dünya ekonomisinin gündemine getirdi.

Türkiye bu buhranı en ağır yaşayan ülkelerden biri oldu. Osmanlı borçlarının ödeme yılı olması bir yana, temel ekonomik girdisi tarıma dayanan ülkenin ihracatı düşmekle kalmadı, ihraç edilen ürünlerin fiyatı da hızla düşüşe geçti¹⁰. Ekim 1929 yılında yürürlüğe giren gümrük tarifeleri ile dış ticaret yeniden şekillendirildi. Sermayenin yurtdışına akışını önlemek üzere ithalat kısıldı ve ticari faaliyetler çekici olmaktan çıktı. Bütün bunlar yetmezmiş gibi dünyada siyasi çalkantıların bir türlü durmaması devleti askeri harcamaya mecbur kıldı. Dönemin getirdiği şartlar nedeniyle ticari yaşamda haksız kazanç ve vurgunculuk arttı. Devlet bu tür uygulamaların önüne geçmek üzere, 1930 yılında iç pazarlarda ve dış ülkelere karışık ve hileli mal satanların para ve hapis cezalarına çarptırılmaları hakkında bir kanun çıkarttı. Ticarete hilenin önlenmesi ve ihracatın denetlenmesini ifade eden bu kanun ile ürünlerimizin uluslararası standartlara uygun bir şekilde üretilmesi ve pazarlanması hedeflendi. Türkiye Cumhuriyeti, ilk dış kredisini de hemen krizin ertesinde 15 Haziran 1930'da "Kibrit İstikrazı" adı ile bir Amerikan firmasından aldı¹¹. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu ekonomik çıkmaz toplumsal kitleler üzerinde büyük bir çöküntü yarattı. Bu süreçte alternatif bir parti olarak ortaya çıkan Serbest Fırka'nın geniş kitleler tarafından kısa sürede benimsenmesi ve İzmir'de yaşanan olaylar iktidar partisi CHF'yi yeni çözümler üretmeye sevk etti. Buhranın etkilerini bizzat yerinde görmek isteyen Mustafa Kemal, bu hoşnutsuzluğun nedenlerini araştırmak ve halktan dinlemek amacıyla bir yurt gezisine çıktı¹².

Ekonomik ve siyasi olarak iklim değişikliği yaşanan bu yeni dönemde iktisadi alanların bütünüyle piyasa güçlerine bırakılmasının hem ekonomik bunalımın bir sebebi hem de ülkenin gelişmesine katkı yapmadığını gören Cumhuriyet yöneticileri, çözümlerini devletin değişik müdahale biçimlerinde aramaktaydı. Bu müdahale biçimlerinden bazılarını sanayi alanında, demiryolu ve deniz ulaşımının bir kesiminde doğrudan devlet yatırımcılığı ve işletmeciliği oluşturduğu gibi, tarım ürünleri ihracatında kooperatifleşme, dış ticarete kontenjan ve takas sistemine gidilmesi, bankacılık kesiminde Merkez Bankası'nın kurulması diğer planlanan esaslardı¹³. 1929-1932 yılları arasındaki arayış döneminde, Türkiye'de liberal iktisadi politika terk ediliyor ve devletin ekonomi üzerindeki müdahaleci eğilimleri ağırlık kazanıyordu. Ancak, özel girişime duyulan yakınlıkta bir soğuma olmamıştı. Arayış döneminin sonunda, 1932 yılında, "devletçilik" dönemi başlamış sayılmaktaydı¹⁴. Amaç,

8 Alev Gözcü, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye*, Libra Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 159.

9 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s. 227.

10 Ayrıntılı bilgi için bkz., İlhan Tekeli, "Türkiye'de Devletçi İktisat Politikasına Geçişin Ekonomik Nedenleri: Devletçilik Deneiminin Ege Bölgesinde Çeşitlenmesi", *Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu (1885-1985)*, İzmir Ticaret Odası, İzmir, 1985, s. 193.

11 Feriâl Örs, "Büyük Dünya Buhranı ve Yeni Ekonomi Politikaları", *19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2002, s.s. 114, 118.

12 Yahya Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 240.

13 Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gözcü, *a.g.e.*, s.s. 364-404.

14 Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 30.

devletin ekonomiye etkin müdahalesi ve uygun iktisat politikaları ile milli kapitalizm ve milli bir burjuva sınıfı yaratabilmeydi. Bu dönemde liberal ekonomi anlayışı hiçbir zaman terk edilmeksizin, ancak bazı düzenlemelere tabi tutularak, devletin ekonomik alanda, ama özellikle de sanayi alanındaki müdahalesi genişleyecek; özel girişimin desteklenmesi sürecekti. Bu genişleme, hiçbir zaman özel girişime karşı olmayacak; devlet, sanayi yatırımlarında bulunurken bu alanda bir çatışma yaratmamaya özen gösterecekti¹⁵.

1930’lu yılların başında, ithal tüketim mallarının önünün kesilmesi, ikameyi yaratmış sanayinin de hemen kurulamaması sonucu etkin bir “*yerli malı kullan*” kampanyası başlatıldı. 1934 yılında I. Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya sokuldu böylece devlet girişimci olarak ekonomide aktif bir biçimde yer almaya başladı. Nitekim 1930-1939 döneminde devletçi politikaların en belirleyici yönü, tarım dışındaki üretken alanlarda devletin asli yatırımcı ve üretici unsur olarak ortaya çıkmasıydı. Devletin demir ve (şilepçilik hariç) denizyollarında, millileştirmelerden sonra belediye hizmetlerinde ve enerjide egemenliği bu dönemde kesinleşti.

1930-1939 yılları, Türkiye’nin sanayileşme doğrultusunda ilk ciddi adımlarını attığı yıllar olarak nitelendirilmelidir. Sanayinin sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması %10,3’tü. Gerçekten de sanayi kesimi, Cumhuriyet tarihinin bundan sonraki hiçbir döneminde, 1930-1939 yıllarının ortalama büyüme hızına ulaşamayacaktı. 1929 yılında cari fiyatlarla milli hasılanın %9,9’unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939’da %18,3’e çıkmıştı. Metalürji, özellikle demir-çelik, kâğıt ve kimya sanayi kollarında ilk modern tesisler bu yıllarda kuruldu; inşaat malzemesi ve çimento üretiminde büyük sıçramalar gerçekleştirildi. Makine ve teçhizat yatırımlarındaki ortalama yıllık artış hızı %10 dolaylarındaydı¹⁶.

Bu arada, 1936 yılında, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Programı” da hazırlandı, fakat özellikle kaynak sağlanmasındaki zorluklardan dolayı uygulamaya konulamadı. 1938 yılında sanayileşme için bir başka dört yıllık program kabul edildi. 1939 yılında önemli ölçüde değiştirilen bu program da, gerek İkinci Dünya Savaşı’nın zor ekonomik koşullarından, gerekse sorunlara düzenli ve geniş kapsamlı bir biçimde yaklaşamamasından dolayı, pek başarılı olamadı. Bütün bu gelişmeler sonunda, 1939 yılında, dokuma, maden, kimya, çimento ve şeker işletmeleri ya tamamlandı ya da kurulmaya başlandı¹⁷. Sonuç olarak ulus devletin ve ulusal ekonominin temellerinin atıldığı, 1929-1939 yılları arasında, Türkiye önemli çapta ekonomik gelişmeyi, arka planda yurtdışında da yaşanan çok sayıda siyasal, toplumsal badireye rağmen gerçekleştirilebildi. Büyük Ekonomik Bunalım ve İkinci Dünya Savaşı yılları dışında kişi başına yıllık ortalama gelir artışının %9-10 kadar olması, uygulanan ekonomi politikalarının başarısını göstermektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarının tarımda ve sanayide yarattığı yıkım, siyasal düzlemde etki yaratmaktan da geri kalmadı. Düşen nüfus artış hızına rağmen, kişi başına gelir artışının duraklaması, çok partili düzene geçilmesiyle 1950’de CHP’nin iktidarı kaybedip yerini DP’ye bırakmasıyla sonuçlandı¹⁸.

1.2. İzmir’in Kurtuluşu Sonrası Genel Durum

İzmir, 9 Eylül 1922 tarihinde Yunan işgalinden kurtulmuş ve bağımsız Türkiye’nin simgesi olmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan 1922 yangını İzmir’in en zengin semtlerini ortadan kaldırıp harabeye dönüştürmüş aynı zamanda çok kültürlülük mirasını da adeta kül edip silmişti. Nitekim bu yangınla birlikte şehrin 4/3’lük kısmına denk gelen Frenk ve Rum mahallelerinin büyük bir bölümü, Ermeni Mahallesi’nin tamamını kapsayan; fabrikalardan atölyelere, işyeri ve mağazalara, okullardan hastanelere kadar yaklaşık

15 Koçak, *a.g.e.*, s. 31; Tezel, *a.g.e.*, s. 245.

16 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, (1908-2002)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s.s. 70-71.

17 Emre Kongar, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 353.

18 Kazgan, *a.g.e.*, s.s. 73-74.

20-25 bin bina birkaç gün içinde tamamen yok olmuştu¹⁹. Zaten bugün Anafartalar Caddesi'nin çevrelediği eski iş merkezinin dar ve girift sokaklarıyla Kültür Park'a kadar uzanan yerde inşa edilen geniş caddeler ve yeni binaların çelişkisi 1922 yangınının belgesi görünümündedir²⁰. Bir başka açıdan bakıldığında da durumun vahameti daha açık ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, 1939'da İzmir şehrinin imar planı hazırlanırken, muhafazası gereken cami, mescit, han, hamam, sebil, burç ve mahzenler gibi abidenin sayısı sadece 36 olarak belirlenmişti²¹.

Yangının dumanı henüz tüterken şehirde başlayan imar tartışmaları konuyu kent gündeminden hiç düşürmemişti. Başta Anadolu Gazetesi olmak üzere İzmir basını, belediyeyi yangın alanlarıyla ilgili herhangi bir girişimde bulunmaması nedeniyle şiddetle eleştirmişti. Oysa bu dönem belediye için hayli zor bir süreçti. Belediye sandığı tamtakır denecek kadar parasız, idaresiz ve teşkilatsızdı. Belediye, gelirleriyle ancak şehrin aydınlatma, temizlik ve pek acil ihtiyaçları karşılanabiliyordu²². Üstelik belediyeden bir an önce temizlemesini bekledikleri yangın alanının çok büyük olması ve kısmen bataklık haline gelmesi, kolay kolay altından kalkılabilecek bir iş değildi. Bu alan şehri baştanbaşa bir harabe haline getirdiği gibi, asayişsizliğe de neden olmuştu. Yangının diğer boyutunu mesken sorunu oluşturuyordu. Yanan evler korkunç bir mesken buhranı ortaya çıkarmış, bu da hayat pahalılığına neden olmuştu²³. Mübadillerin gelmesi işleri daha da zorlaştırmış, mevcut nüfusun ihtiyacına cevap veremeyen İzmir, şimdi gelen mübadillerin iskân edilme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmıştı. Başlangıçta giden Rumlardan kalma evlerin (emval-i metruke) gelen mübadillere yeteceği düşüncesi hâkimken, daha sonra bu işin hiç de kolay olmadığı anlaşılmıştı. Rumluların büyük ölçüde şehri terk etmesiyle, geride bıraktıkları mülkler büyük bir sorunu da beraberinde getirmişti²⁴. Dolayısıyla kurtuluştan sonra göreve gelen İzmir Belediyesi parasız olması bir yana şehri güvenliksiz, pis, karanlık, taşlık ve dikenlik bir saha halinde bulmuştu. Yapılacak çok iş vardı²⁵.

Kurtuluş sonrasında İzmir'in ekonomik durumu da hiç iç açıcı bir manzara arz etmiyordu. İşgal döneminin sonunda, İzmir'deki genel ekonomik görüntünün, üç önemli ana etkenin zorlamasıyla biçimlendiği anlaşılmaktadır. Bu üç ana etkenden birincisi, savaşın bitiminde İzmir'in karşılaştığı büyük yangından gördüğü zarar ve ortaya çıkan büyük yıkıntı; ikincisi, ekonomide pek etkin iki ayrı kitleyi oluşturan Rumlular'ın ve aynı ölçüde olmamakla birlikte Ermeni nüfusun yöreyi ve dolayısıyla İzmir'i terk etmeleri ve dolayısıyla başta ticaret sektörü olmak üzere, tarım, küçük imalat ve hizmet sektöründe beliren ekonomik boşluk; üçüncüsü de, Anadolu'nun İzmir dışında yıkıma uğramış pek çok yerinden, savaşın zararını görmüş felaketzede kitlelerin büyük gruplar halinde yöreyi terk eden etnik gruplardan artakalan terkedilmiş mallardan bir pay kapmak, bir eve, bir bağa ya da tarlaya yerleşmek, hiç olmazsa, bir iş bulup çalışmak için İzmir'e ve çevresine doğru yoğun biçimde göçleridir. Bu üç ana etkeni tamamlayan ama üretimi azaltmaya değil, artırmaya dönük niteliği bulunan dördüncü etken de, mübadele yoluyla Türkiye'ye getirilen Yunanistanlı bir kısım Müslüman göçmenden, 32.000 kişiye yakın bir grubun, İzmir'e yerleştirilmesidir. Belli başlı bu dört etken, Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde, İzmir'in ekonomik yapısı üzerindeki etkileri olan ve ekonominin yeniden biçimlenmesinde, olumlu-olumsuz yönde rol oynayan olgulardır²⁶.

19 Aksoy, a.g.e., s.s. 187-188; "Gâvür İzmir'den Ne Kaldı", İzmir Life, S. 25, Eylül, 2003, s.s. 42-43.

20 Mübeccel Kiray, Örgütlemeyen Kent, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972, s.s. 95-96.

21 İzmir Şehri İmar Planı Raporu, İzmir, 1939, s.s. 6-7.

22 M. Kamil Dursun, İzmir Hatıraları, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 136; Fazıl Baskın, *Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi*, Marifet Matbaası, İzmir, 1941, s.7.

23 Baran, a.g.e., s. 50; Baskın, a.g.e., s.7.

24 İzmir emval-i metrukesi ve doğurduğu sonuçlar için Bkz.: Kemal Arı, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Enval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 18, C. VI, Temmuz, 1990, s.s. 627-657.

25 Baskın, a.g.e., s. 7.

26 Kemal Arı, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", ÇTTAD, C: 1, S: 3, 1993, s.

Birbirinin içine girmiş bütün bu sorunlar İzmir’de uzun bir süre hedeflenen modern Batılı bir yaşam tarzının kurulmasını engellemiş, kentin sıradan ihtiyaçlarının uzun yıllar çözülmesi imkânsız sorunlara dönüşmesine neden olmuştu. Bütün bu olumsuzluklar bir yana yeni bir dönemin başlamasında olumlu denebilecek taraflar da yok değildi. Örneğin en azından son elli yıl boyunca dillendirilen ve Meşrutiyet dönemi yöneticilerinin önerine temel bir hedef olarak koydukları “modern” şehrin bir imar planı çerçevesinde yeniden inşasının kapıları açılmıştı²⁷. 1925 yılında yürürlüğe giren ancak uygulanamayan İzmir imar planı ancak Behçet (Uz) Bey’in belediye başkanlığına gelmesiyle mümkün olabilmişti. Bu planın onaylanmasıyla birlikte İzmir, genç Cumhuriyet’in planlı kalkınmadaki ilk örneğini gerçekleştirme şansını elde etmişti. Diğer yandan sağlık, eğitim ve ulaşım alanında başlayan bir takım çalışmalarla kentlinin gündelik hayatı yeni rejimin hedefleri doğrultusunda düzenlenmeye başlamıştır.

1.3. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve İzmir’de Gündelik Yaşam

Dünya Ekonomik Bunalımı, Ege’yi ve özellikle Türkiye’nin ithalat ve ihracat şehri olan İzmir’i büyük ölçüde etkiledi. Buhran, iç piyasaya üretim yapan küçük üreticileri derinden sarsmış, krizin pençesinde yok olma noktasına getirdi. Buhranın ilk etkileri Ege bölgesinin temel ürünleri üzüm, incir, pamuk ve tütün üzerinde görüldü. Pazarlar daralıp da fiyatlar hızla düşüşe geçince, ihracat yapılamaz hale geldi. Bunun yanı sıra ihracata dayalı tarım fiyatlarının düşmesi ihracatçı tüccarların da büyük ölçüde etkilenmesine neden oldu. 1923 yılından itibaren hızlı bir gelişme gösteren Ege bölgesi ihracatı, kriz etkilerinin yoğun olarak etkisini gösterdiği 1930 yılından başlayarak düşüşe geçti. 1929 yılında 51 ton olan üzüm rekoltesi, 1930 yılında 35 bin tona düştü. İhraç edilen üzüm miktarı da 44.422.288 liradan 38.500.652 liraya geriledi. İncir ihracatı, 1931 yılında 24 bin ton, 5,2 milyon liraya; 1932 yılında 23.400 ton, 3,5 milyon liraya, incir fiyatları 1929 yılına göre, 1932 yılında yarı yarıya düştü. Bu düşük fiyatlar 1933, 1935, 1936 yılında da devam etti. Buhrandan etkilenen ürünlerden biri de pamuktu. 1929 yılında 7 milyon kilo olan pamuk rekoltesi, 1930 yılında 6 milyon kiloya düştü. Dış ticarete yaşanan kriz, 1932 yılından itibaren aşılmaya başlandı, rekolte ve ihracat miktarlarında yükselişler oldu. Örneğin 1931 yılında 26 bin ton olan üzüm rekoltesi 65 bin tona, 24.987 ton olan ihracat miktarı 48.900 tona yükseldi. Ancak düşük fiyatlar nedeniyle aynı oranda gelir elde edilemedi, 1931’de 9,2 milyon lira olan ihracat bedeli 1932’de ancak 10 milyon liraya yükselebildi²⁸. Ayrıca bu yıllarda olumsuz hava koşullarının yarattığı ortam, üzüm üreticilerini daha da zor durumda bıraktı. Müskirat İdaresi’nin vergiyi düşürmesi ve 3 kuruş prim vermesi de işe yaramadı. Çünkü bu dönemde dışarıda şarap 12 kuruş iken ülkemizdeki fiyatı 22-23 kuruştü. Bu ise ihracatı imkânsız hale getirmekteydi. 1929 yılında Amerika ve İngiltere’nin Türk incirine ağır gümrük vergisi koyması üretici için bir başka darbe oldu. Bu yıllarda incir için durum pek farklı değildi. Yunan ve İtalyan üreticilerle rekabet etme şansı kalmaması nedeniyle de büyük miktarlarda incir üreticinin elinde kaldı²⁹.

Ticaretteki çöküntünün diğer bir boyutunu oluşturan bankalar da zor günler geçirmekteydi. İzmir’de bulunan Alman bankasında başlayıp kısa zamanda diğer bankalara da sıçrayan kargaşa durumu, İzmir ekonomi piyasalarını durma noktasına getirdi. Müşterilerin telaşa kapılıp yatırımlarını çekmeleri sonucu, bankalar finans piyasalarına güvence olarak gösterdikleri para rezervlerinin büyük bir bölümünü kaybettiler³⁰. Bankalardan geriye çektikleri yatırımlarını kendi imkânlarıyla saklama

31.

27 Serçe ve diğerleri, *Küllerinden...*, s.s. 61-62.

28 Ferîâl Örs, “Buhranın Ege ve İzmir’e Yansımaları”, *19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2002, s.129.

29 Nuri Poyrazoğlu, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir’de Görülen Etkileri”, *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 2008, s.s. 40, 42.

30 Bunun bir örneği Deutsche Orient Bank’ın mali krize girdiğinin duyulması İzmir’de mevduatı bulunan müşterileri paniğe sokmuş, paralarını geri alamayacağını düşünen müşteriler harekete geçirmiş bankanın İzmir

yoluna giden müşteriler, kriz ortamının yarattığı belirsizlikle, alışveriş yapmaktan kaçınıyorlardı. İzmir piyasalarındaki durgunluk tüm meslek gruplarında hissediliyordu. Özellikle nakit döngüsü ile işlerini yürüten tüccarlar, bu durgunluktan en çok etkilenen grup oldu. Borçlarını ödemek için satış yapmak zorunda olan tüccarlar, İzmir piyasasında umdukları satışı yapamadılar. Tüccarlar günü gelen borçlarını ödemek için bankalara başvurduysalar da bankalardan da olumlu yanıt alamadılar. Bu durum, birçok tüccarın borcunu ödeyememesine ve bunun sonucunda da iflas etmesine neden oldu³¹.

İzmir’de o günlerde yaşanan ekonomik buhran açlık ve yoksulluğu katmerlendirerek artırırken, halkın gelecek umudunu söndürdü; bu da ruh sağlığını ciddi bir biçimde tehdit eder hale geldi. Gündelik hayatta her geçen gün daha fazla duyulmaya başlayan bu iflaslar nedeniyle, intihara giden acı olaylar yaşanmaya başladı. Bu durum kimi zaman borcunu ödeyemeyen tüccarların kimi zaman da açlık gibi en temel insani ihtiyacını gideremeyen kişilerin çıkış yolu oldu. Vadesi gelen borçların ödenememesi, tarım kesiminde yaşanan büyük bunalım; pek çok yerde görüldüğü gibi, beslenemeyen köylülerin ot yemek durumuna kadar düştüğü büyük yoksullaşma bu dönemin en belirgin özelliklerindedir³². Nitekim Yeni Asır’ın Değirmendere köylerini dolaşarak yayınladığı yazı dizisi kamuoyunda bomba etkisi yaptı. Gazete, halkın turp otu yiyerek açlığa çare bulduğunu ve çoğunun göç ettiğini iddia etti³³. Köylerdeki bu sıkıntılar bir yana kent içinde dilencilerin artması vatandaşlar arasında sıkıntı yaratmaktaydı. Her ne kadar toplanıp götürülseler de özellikle cuma günü Hisar veya Şadırvanalı Camii kenarlarında birçoğuna tesadüf edilmekteydi. Vatandaşlar arasında sıkıntı yaratan bu durum için isabetli tedbirler alınması gerektiğini söyleyen gazete gerçek ihtiyaç sahiplerini ayırarak bu türlü kolay kazanç peşinde koşan insanlara karşı daha sıkı tedbirlerin alınması gerektiğinden bahsetmekteydi³⁴.

Halkın alım gücünün azalması seyyar satıcıların artmasına neden oldu. Seyyar satıcılar kira ve vergi masrafları olmadığı için bakkallara ve manavlara göre daha ucuz mal sattıklarından halkın büyük bir kısmı çarşı pazar yerine seyyar satıcıları tercih etmekteydiler. Seyyar satıcılar arasında da herhangi bir fiyat belirli değildi. Bir mal satıcıdan satıcıya semtten semte göre değişiklik gösterebiliyordu³⁵. Diğer yandan ekonomik bunalım nedeniyle ortaya çıkan bazı yeni vergi türleri Türkiye geneli tüm vatandaşlar için ağır bir yük oluşturdular. Getirilen yeni vergilerle beraber kentli köylüden 15 kat fazla vergi ödemekteydi. Üstelik kentte yaşayan bütün kesimler bu vergileri orantılı bir şekilde paylaşmış, yükün neredeyse tamamı memur ve işçilerin sırtına yükleniyordu³⁶. Özellikle diğer vergilere ek olarak getirilen “*buhran vergisi*” İzmir kamuoyunda büyük tartışmalara neden oldu. Nitekim buhran vergisinin uygulamaya konulmasıyla birlikte örneğin dört-beş nüfuslu ailesini geçindirmek zorunda olan bir memurun eline geçen 50 liralık aylığı vergi kesintilerinden sonra 39.16 liraya düşüyordu ki bu memurun kazancının %21’lik kısmına yakınının vergi olarak alınması demektir³⁷. İzmir kamuoyunu uzun süre meşgul eden bu

şubesinde paralarını geri almak isteyen müşterilerce uzun kuyruklar oluşmuştur. İlk etapta %20’sini vereceğini açıklayan banka krizin etkisi azaldıkça bu oranı %30-%40’lara çıkarmış bu da müşterilerin gittikçe daha fazla güvenmesine ve uzun kuyrukların azalmasına neden olmuştur. Fakat ilerleyen zamanda halkın marka olan ilgisinin azalmasıyla bankaya yatırımlar durma noktasına gelmiştir. Bkz.: Erdal İnce, “1929 Dünya Ekonomik Buhranının Almanya’daki Etkisi ve Bu Etkinin İzmir Finans Piyasasına Yansımaları ‘Deutsche Orient Bank’”, ÇTTAD, S. 16-17, Bahar-Güz, 2008, s.s. 301-302.

31 İnce, *a.g.m.*, s. 305.

32 Alev Gözcü, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, ÇTTAD, C. VI, S. 14, Bahar, 2007, s.s. 86-89.

33 *Yeni Asır*, 4, 7, 8, 9 Kanunvevel 1930

34 *Anadolu*, 6 Teşrinisani 1930; *Yeni Asır*, 7 Kânunuevel 1930.

35 *Anadolu*, 18 Mart 1930.

36 Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2003, s.s. 30-31.

37 Muvazene vergisi 5.00 lira, kazanç vergisi 3.15 lira, buhran vergisi 1.19 lira, yol vergisi 0.50 lira, belediye vergileri 1.00 lira, toplam 10.84 liraydı. Bu toplamı 50 liradan çıkardığınızda 39.16 lira kalıyordu. Bkz., A. A. “Ayda 50 Lira Maaş Alan”, *Yeni Asır*, 14 Nisan 1932.

vergi adaletsizliği, çeşitli yönleriyle tartışıldı; özellikle bazı kesimlerin (tüccar, emlak sahibi, fabrika sahipleri gibi) vergi ödememesi eleştirileri hat safhaya çıkardı. Yine işçilerin işverene ödemek zorunda olduğu “baladur” vergisi kazançlarını adeta sıfırlıyordu. Baladur vergisi asayişin sağlanamadığı Osmanlı döneminde fabrika sahiplerinin işyerinin güvenliğini sağlaması için bir nevi kabadayı olarak tuttukları güvenlik elemanlarına verilen vergiydi ki bu vergi, işçilerin maaşından işverence kesilmekteydi. İşçiler gazeteye gönderdikleri mektuplar aracılığıyla güvenliğin artık devlet tarafından sağlanıyor olmasına rağmen bu verginin maaşlarından kesilmeye devam ettiğini belirttiler ve buhran vergisinden daha ağır olan “baladur” vergisinin bir an önce kaldırılmasını talep ettiler³⁸. İşçilerin sesini duyurabildikleri tek yer basındı. Bu yüzden zaman zaman isim vermeden gazetelere çalışma koşullarını anlatan ve düzeltilmesi için kamuoyuna seslendikleri şikâyet yazıları yolluyorlardı³⁹.

Ülke genelindeki olumsuz koşullara ek olarak İzmir’in kendi özel koşullarından kaynaklanan ya da belediyenin kaynak yaratmak amacıyla aldığı vergiler de vardı. Örneğin Bostanlı ve Halkapınar bataklıklarının kurutulmasında halktan beş taksitle 25 kuruştan 125 kuruş alınması duyuruluyordu. 15 yaşından küçükler ve kadınlar bu verginin dışında tutulmuş fakat uygulama kentlinin gündelik hayatını çekilmez bir hale getirdi⁴⁰. Belediyenin 1931 yılı sonunda uygulamaya koyduğu vergilerden biri de oktruva resmiydi. Belediyenin aldığı bir nevi gümrük vergisi olarak nitelendirebileceğimiz bu vergi, İzmir’e mal girişini büyük ölçüde düşürdü. Tüccarlar başka kentlere yönelmek durumunda kaldı. İzmir’de mal satan tüccarlar ise oktruva resmini bahane ederek fiyatları daha da yükseltti. Bütün bu uygulamalar da pahalılığın bir kat daha artmasına ve basında birçok kez eleştiri konusu yapılmasına neden oluyordu⁴¹. İzmir Şehir Meclisi bu şikâyetleri dikkate alarak önce önemli tenzilatlar yaptı, daha sonra da Haziran 1933 yılında oktruva resmini kaldırdı. Buna karşılık gümrük resimlerini %10 zammına dair bir kanun layihası kabul edildi⁴².

Kentin gündelik yaşamında hayatı pahalılaştıran bir diğer etken kentsel hizmetleri gören özel şirketlerdi. Bu şirketlerin kâr rasyonelleri gereği, hizmetin ekonomik olduğu yörelerde yapılması ve pahalı satılması, kentsel yaşamdaki pahalılığı artırmıştı. Mezbaha vergilerinin neden olduğu et pahalılığı, bütün deniz ve kara ulaşım, sigorta, yükleme ve boşaltma tarifeleri, kordon vergileri, oktruva resmi bunların arasında sayılabilir. Demiryolları, Vapur İdaresi limanda yükleme boşaltma faaliyetlerini koordine eden Tahmil ve Tahliye Şirketi ve Kordon Şirketi’nin yanı sıra sigorta kumpanyaları da devletin daimi kontrolü altında olmasına karşın, tarifelerin indirimiyle ilgili herhangi bir girişimde bulunulmaması, yaşamı pahalılaştıran etkenlerdi⁴³. 1930’lu yıllarda gerek merkezi hükümetin gerekse de yerel yönetimin yukarıda bahsedilen uygulamaları ve İzmir’in kendi kentsel özelliklerinden kaynaklanan sıkıntılar kent ve köyde yaşayan insanların yaşam koşullarını olumsuz yönde etkiledi ve toplumda yoksullaşmayı yaygınlaştırdığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

İzmir için buhran yıllarında yaşanan sıkıntıların katmerlenmesinde 1929 ve 1930 kışının çok zorlu geçmesine ek olarak, sel felaketleri ve depremlerin büyük etkisi oldu. Bu yılların kötü hava koşulları ile yaşanan seller hem yolları hem de tarım arazilerini mahvetti. Bu da ürün miktarının azalmasına hem köylünün, hem tüketicinin hem de tüccarın zor duruma girmesine sebep oldu. Yağışların yazın da devam etmesi özellikle ürünlerde büyük oranda

38 Şevket Bilgin, “İşçiler Günde 14 Saat İşten Şikâyet Ediyorlar”, *Yeni Asır*, 24 Eylül 1936.

39 *Yeni Asır*, 18 Eylül 1933.

40 *Hizmet*, 11 Teşrinievvel, 7 Kânunuevvel 1932; *Anadolu*, 14 İkindiceşrin 1932.

41 *Yeni Asır*, 11 Nisan 1932.

42 Selma Muslu, 1929-1940 Yılları Arasında İzmir’de Sosyal Hayat, *DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, İzmir, 1996, s. 36. Bu dönemde alınan diğer vergilerden bazıları şöyleydi: Umumi İstihlak Vergisi, Hususi İstihlak ve Eğlence Vergisi, İktisadi Buhran Vergisi, Muamele Vergisi, Hayvanlar Vergisi, Bekarlık Vergisi, Yol Vergisi, Askerlik Mükellefiyeti, Buğdayı Koruma Vergisi, Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi, Arazi Vergisi gibi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gözcü, *a.g.e.*, ss. 313-322.

43 Göksu, *a.g.e.*, s.s. 34-35.

zarar verdi. Üzümler sergide ıslandı, yağmurda ıslanan incirlerde kurtlanma tehlikesiyle karşı karşıya kalındı. Tütünler zarar gördü⁴⁴. Örneğin Amerika'ya gönderilen incirler ıslandıkları için ekşidiklerinden dolayı geri gönderildi⁴⁵. ıslanan üzümlerin Müskirat İdaresi tarafından satın alınması gündeme gelse de yeterli deponun olmaması, çok düşük ücret vermesi ve üzümlerde belirli özellikler araması üreticiyi tatmin etmedi⁴⁶. İzmir halkının zor günlerini Sıtkı Şükrü şöyle anlatıyordu:

“Köylü parasız. Tüccar düşünce içinde. Şehirli ıstırap çekiyor. Bereketli mahsullerimiz fena havalara kurban gitti. Bu sene memlekete giren para bizi sevindirmede. Koca kış kapımızın önünde bekliyor. Bin bir ihtiyaç içindeyiz. Geçen kış on beş açığız Yahudi'nin yazdan Yunanistan'a ve komşu memleketlere kaçırdıkları fasulye, nohut vesaire gibi gıdası yüksek mahsullerimizden de mahrum kaldık. Kış ortasında halkımızın en mühim gıdası olan fasulyenin okkası 70 kuruşa kadar çıkmıştır. Çünkü kurnaz Yahudilerin ucuz ucuz toplayıp da harice kaçırdıkları bütün bu gıdaları tekrar memleketimize getirmek zarureti hâsil olmuştu. Çok muhtemeldir ki bu kış yine aynı akıbeti uğrayarak kendi mahsullerimizi hariçten geliyormuş gibi ateş pahasına yiyeceğiz. Ve birçok fakirlerimiz de fasulyeden mahrum kalacaklardır. Ticaret odalarımızın bu mühim mesele üzerinde ne gibi tedbirler aldıklarını henüz bilemiyoruz. Fakat bildiğimiz bir şey var ki hayat pahalılığı artık tahammül edilemeyecek bir şekil almıştır”⁴⁷.

Buhran yıllarında işsizlik çok ciddi boyutlardaydı. Üç memur alınacak yere üç yüz kişi müracaat etmekteydi. Tütün işleyen işletmelerin önlerinde her gün sabahları daha güneş doğmadan iş bulabilmek için bekleyenlerin sayısı yüzleri aşmaktaydı. Günde 25 veya 50 kuruş kazanabilmek için gece yarısında uykudan kalkan, tütün mağazalarının önünde saatlerce bekleyen ve sonunda gene işe giremeyerek dönenler pek çoktu... Yine bu mağazalar önünde ekmek kavgasından doğan sabıka vakaları bile sık sık işitilmekteydi⁴⁸. Çalışan işçilerin durumu da hiç iç açıcı değildi. Bir kap sıcak çorbayı unuttukları söylenen işçiler, bu dönemde en fazla sıkıntıyı çeken kitleyi oluşturuyordu. Birçok fabrika, özellikle Türk işçilerini işten çıkararak geriye kalan işçileri de daha uzun saatlerce çalışmaya zorladı. Mevsimlik işçiler için de durum pek farklı değildi. İşçiler günlük iş saatlerinin belli olmaması ve belirli bir ücret tarifesinin belirlenmemesi gibi şikâyetlerle basında yer alsa da maalesef bu yıllar işçilerin aleyhine bir şekilde gelişti⁴⁹.

Bunalım yılları aynı zamanda başta emlak olmak üzere birçok alanda spekülasyonların hayli yoğun yaşandığı ve panik ortamında spekülâtörlerin ciddi kazançlar elde ettiği bir dönemdi. Yunan mallarının müzayedelerinde yaşanan arsa spekülasyonları sayesinde bu işi organize eden spekülâtörler, çok ciddi paralar kazanıyorlardı. Kitlık olacağı iddiasıyla buğday satmayan zahireciler ve tüccarlar 1-2 gün içerisinde hiçbir neden yokken buğday fiyatlarının yükselmesine neden oluyor, bu fırsattan yararlanan fırıncılar da yüksek fiyatla ekmek satıyorlardı. Belediyenin narh girişimi sonuç vermiyor, bazen kent ekmeksiz kalıyordu. Ekmek bulamayan halk peksimetlere saldırıyor, ortalığı bir endişe ve telaş sarıyordu. Benzer olaylar kahve ve şekerde de geçerliydi. Basın bu işte sorumlu aramanın fayda sağlamayacağını, çünkü zaten yapanın yanına kâr kaldığını belirterek, halk aleyhine kurulmuş manevralar başarılı sonuçlar verdikçe spekülâtörlerin daha da çok cesaretlendiklerini ifade ediyordu. Halkın umudu hep bir yıl sonraya ertelenedursun, pahalılık İzmir'i yaşanılacak bir kent olmaktan çıkardı. Memurlar hem mesken sorunu

44 Ahenk, 17 Ağustos 1929.

45 Hizmet, 9 Kasım 1929.

46 Anadolu, 10-13 Şubat 1930; Pakize Çoban, İzmir'de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerine Etkileri, DEÜ Atatürk İnkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008, s.s. 126-128; Feriâl Örs, “1930'lu Yıllarda İzmir Ticaretinde Yeni Oluşumlar”, 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2002, s. 151.

47 Sıtkı Şükrü, “Bu Gidiş Fena Gidiş... Parasızlık, Pahalılık, Hepsi Bir Arada!...”, Ahenk, 14 Teşrinievvel 1929.

48 Yeni Asır, 26 Kânunusani 1936.

49 Hizmet, 22 Ağustos 1929; Ahenk, 25 Mayıs 1929; Çoban, a.g.t., s.s. 107-108.

hem de maaşlarından yapılan kesinti karşısında çok zor durumda kaldı. Ticaret Odası’nın verdiği rakamlara göre İzmir’de hayat 1914 savaşı öncesine göre:⁵⁰

- 1927 senesinde %216
- 1928 senesinde %109
- 1929 senesinde %177
- 1930 senesinde %154 arttı.

Bu durum 1932 yılında biri 1,5 diğeri 7 ve üçüncüsü 15 yaşında olan beş kişilik bir aile için 1914 yılında 956 kuruş iken, Ocak 1932’de 116 lira 83 kuruşa çıktı. Buna göre:

Tablo 36: Erzak Fiyatları

Erzak fiyatları	%1.322
Yakacak	%1.797
Giyim	%970
Ev kiralari	%1.333

(Kaynak: Göksu, a.g.e., s. 36.)

Ekonomik buhran ilerleyen yıllarda kentlinin gündelik hayatını katmerlendirerek zorlaştırmaya devam etti. Ticaret Odası’nın 1934 yılında hazırladığı rapor bu durumu gözler önüne seriyordu. Bu rapora göre 1934 yılında 5 kişilik bir ailenin geçinmesi için gerekli para 102 lira 30 kuruştur. Bir ayda gıda maddeleri için 30 lira 20 kuruş; yıkama, aydınlatma ve temizlik maddeleri için (elektrik, su, sabun, kömür vs.) 1.510 kuruş; giyecek ve ev eşyası için 25 lira; ev kirası 18 lira ve muhtelif ihtiyaçlar için (ulaşım, sağlık, sigara vs.) 12 lira, tasarruf veya sigorta için 6 lira ayrılmaktaydı. 1914 yılında bu miktar 949 kuruştur. Yani 1914 ile 1934 yılı kıyaslandığında yaşam koşulları 10 misli artış kaydederek hayat daha fazla pahalılaştırmıştı⁵¹. Öyle ki bunalım insanların sokağa çıkmasını engeller hale geldi. Gazeteler bir zamanlar saat kulesinin yanında kalabalıktan geçilmezken bunalımdan sonra yan yana iki kişi bile görmenin mümkün olmadığından bahsediyordu⁵².

Sadece İzmir’e özgü olmayan ekonomik sorunlara bir de sosyal ve ahlaki çöküntü eklendi; dilencilik, fuhuş, karaborsa gibi yollar geçim kaynağı haline geldi, suç olayları da arttı. Artık gazete sayfalarında adı suç olayları bol bol yer alıyordu. Bu dönemde suçun yoğun olarak görüldüğü bölgelerin başında Kemeraltı gelmekteydi. Burası ticarethanelerin, mağazaların, imalathane ve küçük ölçekli fabrikaların bulunduğu ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir bölgeydi ve kent ekonomisinin özellikle büyük yangından sonra tek merkezi konumundaydı. Suç türleri içinde en yaygın olanları; hırsızlık, gasp, sahtecilik ve o dönemin ifadesiyle “*tavcılık*”, “*mantarcılık*”, “*manitacılık*” olarak adlandırılan dolandırıcılık ve yankesicilikti. Hırsızlık eğiliminin kent merkezini oluşturan mahallelerdeki mağaza, depo ve dükkânları hedef aldığı görülmekle birlikte, örneğin işyerlerinden iskarpin, çorap, gömlek, kumaş, fanila, sabun, tıraş bıçağı, rakı, damga pulu, şişe, kutu zeytinyağı, pirinç, tavuk vb. temel ihtiyaç maddelerinin çoğunlukta olması suça yönelen kişi ya da grupların kolay yoldan kazanç sağlama amacıyla hırsızlığa yönelmesinden çok, yoksulluk dolayısıyla kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bu suç eylemini gerçekleştirdiklerini gösteriyordu⁵³.

1929 Ekonomik Bunalımı yalnızca ekonomik sıkıntılar anlamına gelmiyordu İzmir için. Buhrandan sonra Ege’nin hemen hemen bütün şehirleri gözlerini İzmir’den İstanbul’a çevirdiler. Çeşitli ihtiyaçlarını oradan temin etmeyi tercih ediyorlardı. Ticarete böyle

50 Göksu, a.g.e., s.s. 22, 35.

51 Anadolu, 17 Nisan 1934.

52 Çoban, a.g.t., s.s. 205-206.

53Göksu, a.g.e., s.s. 56-57.

olduğu gibi sağlık, eğitim ve entelektüel birikimini de bu yıllarda eritme noktasına geldi. Çünkü kentte doktorlar başta olmak üzere İzmir'in entelektüel ve okumuş kesimi İstanbul'a veya Ankara'ya göç etmeye başladı⁵⁴.

Her zaman olduğu gibi bu dönem de de mutlu azınlıkların varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bunlar çeper yerleşimlerde, sayfiye banliyölerde tatillerini geçirirken, gece kulüpleri, barlar ve eğlence yerlerinde kolaylıkla para harcamaktaydılar. Bazı durumlarda hasat zamanında köylülerin bir yıllık emeklerini buralara gömdükleri ve sonunda bir yıl yokluk içinde yeniden didindikleri vakidir⁵⁵.

İzmir'de ekonomik buhran toplumun bütün kesimlerini farklı boyutlarıyla içine alarak yaşanırken bu kriz ortamını hafifletmek ve genel ekonomik tabloyu düzeltmek ve gündelik hayatı buhranın etkisini hafifletmek için kamuoyunda tartışmalar yapılmış ve birtakım önlemler uygulamaya konulmaya başlamıştı. Böylece hayatın her alanını saran bu bunalım çeşitli yollarla aşılmaya çalışıldı. Bu yolların başında tasarruf fikrinin ve yerli malları kullanma alışkanlığının yaygınlaştırılması ve bu amaçla da iktisat ve tasarruf cemiyetlerinin kurulması yer almaktaydı⁵⁶. 1926'da İzmirli esnaf ve tüccarlar tarafından kurulan İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti, 1930 yılında Türkiye Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin İzmir Şubesi'ne dönüştürüldü. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 8 Eylül 1931'den itibaren her hafta salı günü Ticaret Odası'nda ve Vilayet Salonu'nda Vali Kâzım Paşa'nın huzurunda toplanarak etkili bir çalışma gerçekleştirdi. Bu çalışmalardan bazıları şunlardı⁵⁷:

Cemiyetin iyi konuşan üyeleri tarafından şehrin değişik yerlerinde konferanslar verildi. Tasarruf Haftası'nda yerli malı üreten, satan esnaf ve tüccarların geniş katılımı ile ihtifal alayı gerçekleştirildi. Okullarda iktisat, tasarruf ve yerli malları ile ilgili yarışmalar yapıldı, filmler ve tiyatro gösterileri sunuldu. Her semtte İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne bağlı kadın ve erkek kolları oluşturuldu. Ege Mıntıkası'nın Kadıköy ve Buldan civarında faaliyette bulunan el tezgâhları ile imal olunan kumaşlara ucuz ithal edilen Dril Japon kumaşlarının rekabeti yüzünden iç mensucat sanayinin felce uğradığını gören cemiyet yönetimi, çeşitli toplantılarında bu konuyu tartıştı, Ankara'ya bir heyet gönderdi ve kontenjan listesi ile bu sorun ülkemizi sanayii lehine çözüldü. İzmir'de mevcut kadın terzilerin yüzde otuz, erkek terzilerin de yüzde yirmi indirim yapmaları ayrıca öğrenci kıyafetlerinin de tek tip ve yerli kumaştan yapılması kararlaştırıldı. Bu karar hem ekonomik olması hem de sosyal eşitliği sağlaması bakımından dikkate değerdir. Yerli malları yapan ve satan kuruluşların adresleri tespit edilerek, Tasarruf Haftası sırasında şehre uçaklarla atılan matbular arkasına konuldu.

Yerli malı haftaları parlak törenler ve resmi açılışlarla başladı. Hafta dolayısıyla halk tasarrufa ve yerli malı kullanmaya özendirilmeye çalışılarak, yerli ürünler Reşadiye, Göztepe, Karantina, Hükümet önü, Pasaport dairesi önü, Alsancak, gibi 20 semtte kurulan pazarlarda tanıtıldı ve satıldı⁵⁸. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası'nın 12. sayısı Yerli Malı ve Tasarruf Haftası nedeniyle iktisat ve tasarrufa ayrıldı. İzmir Valisi Kâzım Bey bu sayıda yerli malı kutlamanın, tasarrufun ve kooperatiflerin önemine değinen bir başyazı yazdı. Tasarruf Haftası boyunca evlerde ve kahvelerde kahve ve çay yerine üzüm, incir, badem ve fındık gibi yerli ürünler ikram edildi, her aile hafta içerisinde komşu vilayet ve kazalardaki dostlarına küçük paketler içinde üzüm, fındık incir gibi ürünleri hediye göndermesi düşünüldü. Sinemalarda yerli malına rağbeti teşvik ettirecek el ilanları ve

54 Şevket Bilgin, "İzmir Darlıktan Kurtulmalıdır", *Yeni Asır*, 21 Kânunusani 1936.

55 Bülent Durgun, *Erken Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Ekonomi (1923-1938)*, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2012, s. 343; Gökse, *a.g.e.*, s. 41.

56 Feriâl Örs, "Buhran Yıllarında İzmir'de Ticaret ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası", *19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi*, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2002, s. 145.

57 Ayrıntılı bilgi için bkz., İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No:11-12, Teşrinisani-Kânunuevvel, 1931, s.s. 581-582.

58 *Anadolu*, 6, 13 Kânunuevvel 1932; *Yeni Asır*, 6 Kânunuevvel 1935. Ayrıca bu çalışmalara paralel olarak 100.000 sermayeli Yerli Malları Türk Limited şirketi kurulmuştu. Bkz.: Çoban, *a.g.t.*, s. 100.

filmler gösterildi. Mağazalar da baştanbaşa vitrinlerini süslendi, indirimlerle satışlarını artırma yoluna gitti⁵⁹.

1929 kriziyle birlikte devlet daha önce kısıtlı ilgilendiği bankacılık sektörüne el attı, böylece yerel bankaların kuruluşunu destekledi. İzmir Esnaf ve Ahali Bankası’nın kuruluşu bu anlamda önemliydi. Esnaf ve Ahali Bankası kente bilinçli ve tutumlu bir tüketici profilinin yerleşmesi için uzun yıllar büyük mücadele verdi. Bankanın kuruluş amacı ulusal kalkınmayı sağlamak için küçük sermayeli kitleyi kalkındırabilmek ve onlara tasarruf bilincini aşılamaktı. Hükümetin isteğine paralel olarak çalışan banka, özel tasarrufu artırabilmek için aileleri hedef alarak, her ailenin tasarruf mevduatını artırmaya çalıştı. Bunun için ilk kez 1929 yılında 1.000 tane kumbara yaptırarak, köylere varıncaya kadar dağıttı ve büyük boy gazete ilanları vererek hem kumbaralarını dağıtmayı hedefledi hem de halkı tasarrufa davet etti:

“İhtiyarlıkta perişan olmamak için şimdiden Esnaf ve Ahali Bankası’ndan birer kumbara tedarik ederek tasarrufa çalışınız. Her gün arttıracacağınız 25 kuruşla gelecek nesillerin emelini kazanacaksınız. *Damla damla göl olur*”⁶⁰.

Dönemin algısına göre tasarruf, ihtiyarlıkta rahat olabilmenin, mutlu aile yaşantısının, bilinçli çocuk yetiştirmenin temeli sayılıyor bu bilincin çocukluktan itibaren verilmesi gerektiği karşılaştırmalı resimlerle destekleniyordu⁶¹.

Banka toplumun ilgisini çekmeyi başarınca beş aylık süre içinde kumbaralardan 10.000 lira tevdiat elde edildi. 1928 yılında banka 15.422 liralık aile tasarruf hesabı toplarken, bankanın özendirici çalışmaları evlere kumbara sokarak ailelere tasarruf fikrini yerleştirdi. Bu kampanyalar sonucunda 1929 yılında aile tasarruf mevduatında altı kattan fazla bir artış sağlanarak, 97.314 liraya ulaştı. Bankanın tasarrufu özendirme politikaları, o dönem çalışanlarının belleğinde canlı ve güzel bir hatıra olarak özel bir yer tutar. Naci Türkmenoğlu, o günlere ilişkin gözlemlerini şöyle anlatıyor: “*Kumbara, evet o zamanlar birer kumbara verirdik. Hatırladığım kadarıyla üzerinde Atatürk ve küçük bir kız çocuğu resmi vardı. Küçük hesaplara, cari hesap açanlara, firmalara, onların çocuklarına filan bankanın kumbaralarından verirdik birer tane. Tabii anahtarları bizde, onlar kumbaraları doldururlar, getirirler, kumbara hesaplarına paralarını kaydederdik. Çok güzel bir hatıra bu, ne hoş günlerdi onlar...*”⁶²

Basının bu zorlu yılları aşmada üstüne düşeni yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Gerek yerli malı kullanımının artırılması gerekse de tüketimin azaltılması ve bilinçli tüketici yetiştirilmesinde önemli bir misyon yüklendi. Konuyla ilgili birçok makale yazılarak özellikle kadınlara tüketimin azaltılması ve yerli ürünler kullanmaları yönünde çağrılar yapıldı: “*Eğlence ve yemek masalarında ecnebi yiyecekler isteyen züppeler, bu milletin fakrû halile istiskal eden dejenerelerden başka bir şey değildirler. Yiyecek lüks, içecek lüks ve giyecek lüks olunca iktisadiyattan bahsetmek kadar gülünç şey olamaz. Her fert istihlak işlerine bu hususta kıymet vermekle mükelleftir. Namusu milli her şeyden yüksektir. Yabancınn eşyasına verilecek para kendi malımıza verilmeli, paranın kendi muhitimiz içinde kalması temin edilmelidir. Yerli mal kullanmak ayıp değil şereftir. Türk kadını evinin ihtiyaçlarını düşünürken kendisine düşen vazifeyi ifa etmeli, lüksü atmalı yerli malı kullanmalıdır*”⁶³.

Gazetelerde özellikle hanımların tasarrufa yönlendirilmesine yönelik haberlere

59 İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No: 12, Kânunuevvel, 1932, s. 552; *Yeni Asır*, 6 Kânunuevvel 1935; 11 ilkkânun 1937; *Anadolu*, 14, 15 Kânunuevvel 1932, 13 Kânunuevvel 1934.

60 *Anadolu*, 1 Temmuz 1930.

61 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sabri Yetkin, Erkan Serçe, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası’ndan Egebank’a (1928-2000), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000. s. 72

62 Yetkin ve Serçe, *a.g.e.*, s. 71.

63 *Ahenk*, 8 Kânunuevvel 1929.

rastlanmaktaydı. Genel olarak yerli malı kullanımının yaygınlaştırılması, tüketimin en aza indirilerek gereksiz harcamalardan kaçınılması ve tasarruf edilmesi bu dönemin en belirgin propaganda konularıydı. Örneğin Cevriye İsmail, hanımlarımızın yerli mala rağbet etmelerini istemekte ve bunu şimdiki milliyetperverlik olarak kabul etmekte, Türk kadınının bu görevi yapacağından şüphesi olmadığını beyan etmekteydi⁶⁴. Zeynel Besim, gerekirse “*cebren ve kanun kuvvetiyle*” lüksün önüne geçilmesini istemektedir⁶⁵. Bu yıllarda geniş ölçekli kampanyalarla halka yerli malları tanıtıldı, yerli malı kullanımı özendirilmeye çalışıldı. Turan Muşkara yerli malları kampanyalarını şöyle anlatır:

*Otuzlu senelerde “Yerli Mallar Haftası” ve “Tasarruf Haftaları” yazılmamış inkılaplardandır. Basının desteği ve öğretmenlerin telkinleriyle çocukların çekirdekten bu bilinçle yetişmesi isteniyordu. “Tasarruf Haftalarını” ve “Yerli Malı Haftalarını” halkımızın nasıl benimsediğini ne de güzel anımsıyorum. Yeni bir kuruluş olan İş Bankası tasarrufu teşvik için kumbara kampanyası başlatmıştı. Kültürlü ve aydın aileler (esnaf, memur, asker, tüccar, sanatkâr bu grubu oluştururdu) kumbaralarını başköşeye yerleştirirlerdi. Kumbaralar bazen işlemeli dantelli örtülerle de örtülerek anlamlarına değer katılırdı. İlkokulda hatırlarım: Özdiklele Çankaya, gidiyoruz bankaya, Ey kumbara, kumbara, İçi dolu çil para, Öt bakalım çin, çin, çin, Çik, çik, çik de çik, çik, çik.*⁶⁶

Yine kentlinin gündelik hayatında tükettiği birçok ürünün indirimli satışları bu sayfalardan duyuruldu. Örneğin sekiz okkalık kokulu sabun 65 kuruş, kokusuz sabun ise 58 kuruş, yeşil sabun 45 kuruş olarak belirtilmekteydi⁶⁷. Bunun yanında lokanta ve eczane reklamlarına da sıklıkla rastlanmaktadır. Kemeraltı Caddesi’nde Ankara lokantası tüm yemekleri 10 kuruştan veriyordu⁶⁸. Kemal Aktaş ve Süleyman Ferit, ürünlerinin kalitesi ve ucuzluğunu her seferinde tekrarlıyordu. Kentin gündelik yaşamı içinde önemli sosyal mekânlardan birisi olan pastane reklamları da gün geçtikçe çoğaldı, özellikle kriz döneminde fiyatlarının uygunluğuyla tüketiciyi kendisine çekmeye çalıştı⁶⁹.

Düğün masrafları dönemin en önemli sorunlarından biri olduğundan ekonomik krizle çöküntü yaşayan aileler çoğu zaman bu masraflar yüzünden çocuklarını evlendirememekteydi. Dâhiliye Vekâleti bu konuda vilayete bir tamim göndermişti. Tamime göre; düğün merasimlerinde yapılan lüzumsuz ve yıkıcı birçok masrafın hâlâ devam edildiğinin görüldüğü, bu suretle de düğünlerde Meni İsrifat Kanunu’nun 1. 3. 5. ve 6. maddeleri uyarınca halkın bu özeldeki israfını tamamen önleyebilecek mahiyette hükümleri ihtiva etmekte bulunduğunu ve memleketin ekonomik durumu üzerinde etkili olan bu gibi yıkıcı ananelerin önüne geçilmesi isteniyordu. İdare amirleri ile zabıta teşkilatının bu iş üzerinde doğrudan doğruya alakadar olmaları gerektiği belirtilmekteydi⁷⁰.

Gündelik yaşamın önemli parçalarından biri olan altyapı çalışmaları belediyenin mali açıdan krize girmesiyle istenilen ölçüde karşılanamıyordu. 1930’lu yıllarda belediye mali imkânlarının yettiği ölçüde kentin başta kanalizasyon olmak üzere, elektrik, su, havagazı, ulaşım ile ilgili çalışmalara başladı. Daha önce de belirttiğimiz üzere alt yapı hizmetlerinin yabancı şirketlerce görülüyor olması hem belediye hem de kentli için büyük sorunlar doğuruyordu. Belediye tümüyle acil olan bu sorunları çözmek için öncelikle gücünün yettiği ölçüde planlı hareket etmeye çalıştı. Bunun için öncelikle kanalizasyon sorununa el atarak Hoizler Projesi’ni hazırlattı; fakat kısa zamanda bu projenin şehrin ihtiyaçlarına

64 Turan Akkoyun, “İzmir Basınına Göre Atatürk Devrinde İktisadi Gelişmeler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S: X, İzmir, 1995, s. 255.

65 Zeynel Besim, “İtiraza Cevap”, *Hizmet*, 5 Şubat 1930.

66 Turan Muşkara, İzmir ve Karşıyaka Anıları, Tükeltmat A.Ş., Yay. Haz: Ahmet Mehmetefendioğlu, İzmir, 1998, s.s. 52-53.

67 *Ahenk*, 4 Kasım 1929.

68 *Ahenk*, 12 Kasım 1929.

69 *Hizmet*, 4 Kasım 1929.

70 *Yeni Asır*, 3 Ağustos 1937.

cevap verebilecek durumda olmadığı anlaşıldı. Bu plan hem pahalı olması hem de yağmur sularını iyi hesaplayamaması yüzünden uygulanabilir bulunmadı. Daha sonra Tomis Homson Şirketi ile temasa geçilerek öncelikle Eşrefpaşa’dan Halkapınar’a kadar, daha sonra da Reşadiye’ye gidecek bir lağım tesisatı planlandı. Ancak tüm bunların yetersiz kalacağı kısa sürede anlaşıldı. Çünkü yangın yerlerinin lağım tesisatı için altı milyon, yanmayan kısımlar içinse on sekiz milyon gerekliydi ki, tüm bütçesi bir milyon civarında dolaşan İzmir Belediyesi’nin bunun altından kalkması imkânsızdı. Bütün bu olumsuzluklara rağmen kanalizasyon sorunu belediyenin gündeminden hiç düşmedi; elindeki kısıtlı bütçeyle her yıl çalışmalarını artırarak devam ettirdi⁷¹. Kentin elektrik ve havagazı gibi modern enerjilerden yararlanması 1930’lu yıllarda yaygınlık kazanmaya başladı. Havagazı daha çok evlerde ısınma ve yemek pişirmede kullanılıyorken, elektrik aydınlatma için kullanıldı. Havagazı şirketinin satın alınması tarifelerde indirimi ve evlerde daha yaygın biçimde kullanılmasını beraberinde getirdi.

İzmir’de 1930’lu yılların başında en çok kullanılan toplu ulaşım araçları tramvay ve vapurdu. Tramvay ve vapur işletmeciliği yabancı şirketlerin elinde olduğundan hem belediye hem de kentli için büyük sorunlara neden oluyordu. Göztepe tramvaylarının 1928 yılında elektriklenmesi buradaki ulaşımı hızlandırırken⁷² Kordon tramvayları 1935 yılına kadar atlı olarak devam etti⁷³. Karşıyaka tramvayları da 1939 yılında söküldü⁷⁴. Bu dönemde toplu taşımacılıkta otobüs, otomobil ve kamyonlar yeni bir teknoloji olarak yerini aldı. Başlangıçta son derece konforsuz ve düzensiz olan bu ulaşım araçları bir süre sonra belediyenin yayınladığı talimatnamelerle bir düzene sokulmaya çalışıldı. Konak Meydanı ise üç ana eksenle ulaşım hizmet eden bir geçiş alanı haline geldi. Aynı zamanda otomobil ve küçük tekerlekli araçlar yaygınlaşmaya başladı. Belediye otobüs ve otomobillerin yaygınlaşmasıyla birlikte yol yapımına daha çok pay ayırdı. Böylece kentin imar planına uygun olarak düzenli bulvarlar, caddeler ve yollar açmak; mevcut yolların kalitelerini ve kullanım uygunluklarını düzeltmek-düzenlemek başlıca çalışmalar arasında yer aldı. İzmir’in şehir içi ulaşımı belediyenin bu sektörde yerini almasıyla önemli ölçüde rahatladı. Belediyenin işletmeci olarak yerini aldığı bu ulaşım sektörü bir süre sonra ciddi bir gelir kaynağına dönüştü. Demiryolları da millileştirme politikaları çerçevesinde satın alınarak fiyat düzenlemesine gidildi.

İncelenen dönemde İzmir Belediyesi kısıtlı imkânlarına rağmen sağlık çalışmalarına büyük önem verdi. İzmir’de verem, kuduz, çiçek ve zührevi hastalıklar en çok görülen bulaşıcı hastalıkların başında geliyordu. Belediye halk sağlığına yönelik birçok uygulamayı kendi imkânlarıyla zaman içerisinde aşma yollarına girişti. Bu amaçla hasta tedavisi, dispanser hizmetleri, aşılama ve tecrit bataklikların kurutulması, sokakların temizliği gibi çok geniş bir yelpazede hizmet vermeye başladı. Behçet Uz, mesleğinin doktor olmasının getirdiği hassasiyetle, kentin yeniden yapılandırılmasını sağlık ekseninde yürüttü. 1930’lu yıllarda sağlık alanında yaşanan en önemli gelişmelerden biri geçmiş dönemde ölümlere neden olan sıtma, çiçek, verem, kuduz ve frengi gibi bulaşıcı hastalıklar konusunda yürütülen etkili mücadeleydi. İzmir Belediyesi veremle mücadele için 1931 yılında Fridman Verem aşısını fakir halka ve fabrika işçilerine uygulamaya başladı⁷⁵. Özellikle verem ve kuduz konusunda yapılan aşılama çalışmaları ve açılan tedavi merkezleri bu

71 Ayrıntılı bilgi için bkz., İzmir Şehri İmar Raporu (1939), s. 11 Say, *a.g.e.*, s.s. 75-76. Serçe, İzmirde..., s.s. 271-272. Mehmet Emin Elmacı, “Cumhuriyetin Onuncu Yılı Sonrasında İzmir’de Sağlık Sorunları ve Alınan Önlemler”, *Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2009, s. 721; *Anadolu*, 8-9 Mayıs 1934; *Yeni Asır*, 6 Ağustos 1937; İzmir Belediyesi 1937 Çalışma Raporu, Ticaret Basımevi, İzmir, s.s. 23-24; İzmir Belediyesi 1938 İmar Programı ve Mali Projesi, Bilgi Basımevi, İzmir, s. 15.

72 *Anadolu*, 19 Teşrinievvel 1928; *Hizmet*, 18,19 Teşrinievvel 1928.

73 Sadık Kurt, İzmir’de Kamusal Hizmetler (1850-1950), İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2012, s. 124; *Yeni Asır*, 19 Nisan 1935; *Anadolu*, 19 Nisan 1935 tarihli haberde “İzmirililer Müjde Atlı Tramvaylar Kalkıyor” başlığıyla verilmişti.

74 Kurt, *a.g.e.*, s.s. 62-63; Yaşar Ürük, Şu Bizim Karşıyaka, Atadost Yayınları, İzmir, 2003, s. 56.

75 *Yeni Asır*, 7 Ocak 1931.

hastalıkların büyük ölçüde azalmasına neden oldu. Frengi hastalığı konusunda hem tedavi hem bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapıldı. Dönemin en önemli eksikliklerinden biri hastalıkların tedavi edilebileceği ayrı birimlerin bulunmamasıydı. Memleket Hastanesi bu anlamda bütün bölgeye hizmet veren tek hastane olarak son derece yetersiz kaldı. Bu yüzden verem, frengi ve özellikle akıl hastalarının tedavi edilmesi için yeni hastane istekleri birçok kez kamuoyunda dile getirildi⁷⁶. Bu anlamda Tepecikte bulunan Emrazı Sariye Hastanesi bahçesinde 50 yataklı bir verem pavyonunun temelini atılması son derece önemlidir⁷⁷.

Kentin sağlık koşullarını iyileştirmeye yönelik diğer bir çalışma kentliye sağlıklı suyun ulaştırılmasıydı. Bu amaçla vakıf suları kontrol altına alınarak hijyenik hale getirilmeye çalışıldı. Yine yukarı mahallelere yeni tesisat yapılması gündeme getirildi. Böylece belediye bir taraftan yeni bir depo yaptırıp su tesisatını genişletmek, diğer taraftan eski tesisatı kullanılabilir hale getirmek için çalışmalara başladı⁷⁸. Bu arada halkın su ihtiyacı çeşmelerin yaygınlaştırılmasıyla çözülmeye çalışıldı. Yapılan çalışmalar sonucu Vezir ve Osmanağa sularının hem kaynağı hem de şebekesi onarılıp yukarı mahallelere ulaştırılan temiz su miktarı artırıldı. Ayrıca şehir içindeki dağıtım şebekesi de onarılarak suyuolları demir ve kurşun borularla değiştirildi⁷⁹. İncelenen dönemde İzmir'in diğer bir su kaynağını kontrol eden İzmir Su Şirketi ile büyük sorunlar yaşandı. Bu sorunların başında su tarifelerinin yüksekliği geliyordu. İkinci olarak ise şirket anlaşma metninde olmasına rağmen yukarı mahallelere su tesisatı yapmadığı gibi sokak çeşmeleri de yapmaz olmuştu. Yukarı mahallelerin artan nüfusu karşısında zaten yetersiz olan su miktarı şirket tarafından zaman zaman yapılan kesintilerle hepten insanları çaresiz bırakıyordu⁸⁰. Ayrıca şirketin türlü hilelerle hilelerle yaptığı kesintiler ve aldığı paralar uzun zaman basını meşgul etmeye devam etti⁸¹. Şirketin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmemesi ve anlaşma maddelerini ihlal etmesi, şirketin satın alınmasını gündeme getirdi. 1937 yılında başlayan görüşmeler 1943 yılında şirketin satın alınmasıyla sonlandı. Karşıyaka'nın su ihtiyacı ise Yamanlar Suyu projesi ile giderilmeye çalışıldı. Yamanlar Suyu projesi tamamlandıktan sonra, 28 Ağustos 1934 günü Başbakan İsmet İnönü'nün katıldığı bir törenle açıldı⁸².

İzmir'in temizlik işleri de öncelikli konuların başında geldi. Belediyenin elindeki temizlik araçlarını artırmasıyla, şehrin temizliğine hız verildi. Kentin bütün sokakları temizlenerek buradan toplanan çöpler, sellerin getirdiği kumlar ve taşlarla diğer süprüntüler bataklıklara götürüldü. Mezarlıkların kaldırılarak yerine park ve pazar yeri yapılması kentin çağdaş bir görünüm kazanmasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Güzelyalı, Eşrefpaşa, Alsancak, Kemer ve Karşıyaka'da açılan pazarlar, halkın temiz ve ucuz yiyeceği kolaylıkla temin edebilmelerini sağladı. Bu dönemde İzmir'de 20 civarında park açıldı. Parklar ve çocuk oyun alanları gibi yeşil alanlar hazırlanırken, İzmir gibi sıcak bir şehirde gölgelikler oluşturmak için ağaçlandırma çalışmalarına özel önem verildi.

1900'lerin başında ışıltılı bir gece hayatına sahip İzmir 1922 yangınının Kordon ve çevresini küle döndürmesiyle sönmüş, yerini kül rengi bir kente bırakmıştı. Yangının yarattığı iskân sorunu, göç olayları ve diğer altından kalkılması çok zor sorunlarla birlikte eklenen 1929 ekonomik krizi, kentin eğlence ve sosyal hayatını tamamen çökertmiş adeta İzmir'in üzerine ölü toprağı serpmişti. İzmir'in işgal ve kurtuluştan sonra başlayan yeniden kurulma süreci sosyal hayatta da başarılması gereken bir alandı çünkü İzmirliiler yaşadığı

76 İsimsiz, "Verem Hastanesi", *Anadolu*, 28 Haziran 1935.

77 *Anadolu*, 12, 13 Nisan 1938; *Yeni Asır*, 15 İlkânun 1937, 9 Mart, 13,14 Nisan 1938.

78 *Hizmet*, 8 Şubat 1927; *Anadolu*, 5 Kasım 1930, 19 Eylül 1931; *Yeni Asır*, 31 Temmuz 1936.

79 *Yeni Asır*, 6 Mayıs 1938; İzmir Şehir Rehberi, s.134

80 Kurt, a.g.e., s. 193; *Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri*, 11.11.1934 tarihli Belediye Meclis Tutanakları. Daha sonra belediye encümeni tarafından onaylanarak çeşme yapılmasına karar verilmiştir. Bkz.: Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri 12.2.1935 tarihli Belediye Meclis Tutanakları.

81 *Yeni Asır*, 19 Ağustos 1937.

82 *Anadolu*, 29 Ağustos 1934; Ürük, Şu Bizim..., s.s. 80-81.

onca travmadan artık kurtulmak, yeniden eski canlı sosyal günlerine dönmek istiyordu. Bu anlamda eğlence mekânları büyük önem taşımaktaydı. Zaten dönemin basınının dönüşümü bu yönde olmuştu. Örneğin 1930’lu yıllara kadar “*dancing*” denen eğlence mekanları çok da gerekli görülüyor, üstelik gürültü yaptıkları ve köylülerin bütün yıl çalışarak kazandığı parayı yiyip bitirdiğinden yakınıyor⁸³; 1930’lardan sonra bu kez büyük bir istek doğduğunu ve hatta buraların azlığından şikâyet edildiği görülüyor. Hatta barlardan kadınları uzaklaştırmakla erkek köçeklerin ortaya çıktığı ve İzmir’in bir köy halini aldığı söyleniyordu⁸⁴. Yeni Asır gazetesi de bir zamanlar köylünün bütün parasını bir gece de yediğini ama en azından parası olduğunu bugün ise ortalığı 30 kuruşluk ispirotoyu çekip kırmızı fenerli evlerin kapısına dayanan kitlenin tekeline geçtiğini ifade ediyordu⁸⁵.

İzmirliiler işgal, yangın ve krizin yarattığı sıkıntıyı aşabilmek için gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası olan kültürel etkinlikler ve eğlence hayatının canlanmasını istiyorlardı. 1930’lu yıllarda gerek belediye ve Halkevi gerekse de özel kişilerin işlettiği birtakım mekânlar dönemin anlayışına ve modasına uygun olarak halkın eğlence ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştı. Bu mekânlardan bazıları şöyleydi: Halkevi Gazinosu, Karşıyaka Sahil Gazinosu, Sinekli Gazinosu, Belediye Park Gazinosu, İzmir Palas, Karşıyaka Kulübü, Turkuvaz Bar, Yıldız Bar, İzmir Bar⁸⁶. Ayrıca başta Şehir Gazinosu olmak üzere Türk ocağı Aile Çay Bahçesi, Naim Palas, İzmir Palas Gaffarzade Oteli ve İsmet Bey Gazinosu Karşıyaka’da da Karşıyaka Spor Kulübü ve Sahil Gazinosu ve Osman Bey Gazinosu⁸⁷. İzmir’in eğlence hayatını renklendiren yerlerdi.

Ekonomik kriz yıllarında 1930’lu yılların İzmir’inde spor, eğlence ve kültürel açıdan en önemli mekânlardan biri 9 Eylül Panayırı’ydı. Panayır ekonomik işlevinin yanı sıra İzmir ve çevre halkı için sosyalleşme ve eğlence ortamı yaratmakta; her yıl binlerce insan panayır için İzmir’e akıyordu. 9 Eylül Panayırı’na olan ilgi 1936 yılında açılan Kültürpark’la artarak devam etti. 1936 yılında açılan Kültürpark içinde yer alan gazino ve çay bahçeleri halkın iyi vakit geçirecekleri mekânlar olarak İzmirliilerin gündelik hayatının önemli birer parçası oldular. Kültürpark özellikle fuar döneminde İzmirliilerin en önemli gezinti mekânlarındandı. İnsanlar en güzel kıyafetlerine bürünerek, bir bayram havası içinde fuarı ziyaret ederdi⁸⁸.

1930’lu yıllarda sanatsal ve kültürel etkinliklerin başında sinema ve tiyatro geliyordu. İzmir’in gündelik yaşamında çok önemli bir yere sahip olan tiyatro, her ne kadar kentin kendi temsil heyetleriyle karşılanmaya çalışıldıysa da bu heyetler uzun soluklu olamaması ve benzer oyunların defalarca sergilenmesi izleyiciyi yeterince tatmin edemedi. Kentin tiyatro ihtiyacı daha çok Halkevi Gösteri Şubesi’nin sergilediği oyunlar ile İstanbul’dan gelen Darübedayi ve ondan ayrılan sanatçıların kendi adlarıyla kurdukları toplulukların gösterileri ile karşıladı.

1929 Ekonomik gündelik yaşamın her alanına büyük darbe indirirken, zaten az olan eğlence hayatını büsbütün sönmüştüğünü söylemiştik. Böylesi bir ortamda halk daha ucuz bir eğlence yolu olarak sinemalara yöneldi. Televizyonun olmadığı bir dönemde sinema aynı zamanda halkın dünya ve Türkiye’de meydana gelen çeşitli olayları görsel olarak izledikleri mekânlardı. İzmir’in en önemli sinemaları Tayyare ve Milli Kütüphane (Elhamra) Sinemasıydı. Bu yılların sinema yaşantısına Cemil Filmer ve İpekçizade Kardeşler damgasını vurdu. Yeni yeni yerli yapımların da devlet desteğiyle çekilmeye başladığı bu yıllarda “*Aysel Bataklı Damın Kızı*” ve “*İstanbul Sokakları*” başta gelen yapıtlardı. Kriz yılları

83 Tülay Alim Baran, *Bir Kentin Yeniden Yapılanması*, Arma Yayınları, Ankara, 2004, s. 189

84 *Anadolu*, 22 Nisan 1930.

85 *Yeni Asır*, 14 Mart 1931.

86 İzmir Rehberi 1934, s.s. 20, 84.

87 Lütfü Dağtaş, *İzmir Gazinoları 1800’lerden 1970’lere*, İBB Kültür Yayınları, İzmir, 2004, s.s. 23-24; Göksu, *a.g.e.*, s. 41; *Yeni Asır*, 6 Temmuz 1932,

88 Serçe ve diğerleri, *a.g.e.*, s.s. 201, 204, 196.

aynı zamanda daha önce Avrupa'nın hâkim olduğu sinemanın Hollywood'un tekeline girdiği bir dönemdir. Bu yılların bir başka özelliği de Mısır filmlerinin sinema sektörüne girmesi ve arabesk furyanın başlangıcını temsil etmesidir. Yapımı ve oyuncularıyla Mısırlı, şarkı sözü ve sesleriyle Türk olan bu melez filmler halk arasında çok tutulmaya başladı⁸⁹. İzmir'de sinema, kentlinin gündelik hayatında yalnızca film gösteriminden ibaret değildi. Sinema, İzmirli için televizyonun olmadığı bir dönemde hem eğitim, hem eğlence hem de dünyadan haberdar oldukları mekânlardı. Dolayısıyla kimi zaman ziraatla ya da zührevi hastalıklarla ilgili bilgilendirme filmi gösterilirken kimi zaman da, örneğin Balkan Atletizm Müsabakaları⁹⁰, 9 Eylül Panayırı'nın Açılması⁹¹, Berlin Olimpiyatları⁹² ya da Ankara Kömür Sergisi⁹³ gibi güncel olaylar filmlere ek olarak gösterilmekteydi.

Komşuluk ve akraba ilişkilerinin son derece canlı olduğu bu yıllarda özellikle yaz aylarında kapı önü sohbetleri ve birlikte dinlenen radyolar ayrı bir yere sahipti. Dini ve ulusal bayramlar ile Hıdırellez gibi özel günler kentlinin gündelik yaşamını canlandırmakta, alışveriş ve tüketimi artırmakta, kentte çok hareketli günler yaşanmasına sebep olmaktaydı.

1930'lu yıllarda iç ve dış siyaset çeşitli çalkantılı evrelerden geçti. İç siyasette Serbest Fırka'nın ortaya çıkması ve özellikle İzmir'de yaşanan olaylar çok partili hayata geçme denemelerini bitirirken, 1950 yılında DP iktidarına kadar tek parti dönemini kesinleştirdi. Diğer yandan yaşanan Menemen Olayı ekonomik krizin ve dinin siyasallaşmasının boyutlarını göstermesi bakımından çok önemliydi. Türkiye bu olayla birlikte tekrar Takrir-i Sükûn Kanunu uygulamalarıyla karşı karşıya kaldı. Her ne kadar bir süre sonra kaldırılmış ve belirli bir bölgeyi kapsamış olsa da ülkede yaratılan siyasal ortamda toplumsal muhalefet sustu. Böylece daha önce var olan sorunlara ek olarak 1929 Bunalımı ve savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar geniş kitleleri hızla CHF'den uzaklaştırdı ve 1950 yılında DP iktidarının kurulmasıyla sonuçlandı. Bu yıllarda dış siyasette yaşananlar gündelik yaşamı aynı ölçüde etkiledi.

Sonuç

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla birlikte Yunan işgalinden kurtulan İzmir, 1922 yangını ve mübadele ile dokusu tamamen değişmiş harap bir kent görünümündedir. Bütün bu yıkıma rağmen İzmir, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ve kurtuluşla özdeşleştiği bir kent olarak Türkiye'nin içine girdiği hızlı dönüşümle birlikte Batılı bir kent olmanın gereklerini yavaş da olsa yerine getirmeye başlamıştır.

Liberalizmin iflas ettiği 1929 Ekonomik Bunalımı bütün olumsuzluklarını dünya geneline yayarken Türkiye ekonomisi de nasibini aldı. Savaşın yıkıcı etkisinden sonra kendini toparlamaya çalışan İzmir 1929 Ekonomik Bunalımı'yla büyük bir darbe yedi. İzmir'in ekonomik yapısı içinde tarım ve ticaret en temel sektör olarak öne çıkmaktaydı. Bu sektörlerin darbe yemesi ile birlikte yaygın işsizlik, ücretlerin düşmesi ve banka iflasları krizin belli başlı etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin gündelik yaşamında hayatı pahalılaştıran bir diğer etken de kentsel hizmetleri gören özel şirketlerdi. Bütün bunlarla birlikte devletin diğer vergilere ek olarak koyduğu buhran vergisi ve kent kendi ihtiyaçları için belediye tarafından konulan vergiler gündelik yaşamı içinden çıkılması zor bir hale getirdi.

Yaşanan bu ağır tablo karşısında krizin etkisini hafifletmek ve kenti yeniden ayağa

89 Burçak Evren, "Sinemamızda, Akımlar, Modalar ve Salgınlar", *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s.s. 129-130; *Yeni Asır*, 3 ilkkânun 1937, 20 Sonkânun 1938.

90 *Yeni Asır*, 5, 10, 11 Teşrinievvel 1935.

91 *Yeni Asır*, 4 Eylül 1935.

92 *Anadolu*, 4-9 Eylül 1936.

93 *Anadolu*, 8 Haziran 1938.

kaldırmak için birtakım çalışmalar başladı. Yerli Malı kampanyaları ve yerli malı üreten fabrikalar açmak belli başlı ekonomik faaliyetlerin temelini oluştururken; halkın temel tüketim ihtiyaçları arasında yer alan elektrik, su, havagazı, telefon gibi hizmetler 1930’lu yılların ortalarından itibaren satın alınarak yabancı şirketlerin sömürsü engellenmeye çalışıldı. Aynı zamanda yaşam koşullarının iyileştirilmesinde sağlık alanında yapılan çalışmalar son derece önemli bir yer tutmaktaydı. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele, kanalizasyon yapımı, suların demir borular içine alınarak evlerin temiz suya kavuşturulması, çeşmeler yapılması, sağlık taramaları yoluyla yerinde tedavinin mümkün kılınması bu dönemin kayda değer çalışmalarındandı. Yine Verem Savaş ve Hilal-i Ahmer gibi cemiyetlerle yürütülen kampanyalar ve ortaklaşa çalışmalarla İzmir halkının yaşam kalitesinde belirgin bir yükseliş oldu. Belediye kentin imarıyla birlikte semt pazarları, çocuk bahçeleri ve eğlence alanları yarattı. Böylece halkın ucuz ve temiz gıda teminini sağlarken, parklar da çocukların oyun oynayabileceği, kentlinin dinlenebileceği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yıllar çağın modern aydınlanma enerjisi sayılan elektrik kullanımının giderek yaygınlaştığı ve havagazının yerini aldığı bir süreci başlattı.

Bütün bu çalışmalarla birlikte ekonominin can damarı olan tarımın canlanması için topraksız köylüye toprak dağıtılarak üretim artırılmaya çalışıldı. Tarımda makineleşme için adımlar atıldı, çiftçiye düşük faizli kredi sağlanması yoluna gidildi. Bir taraftan makineleşme ve nüfus artışı diğer taraftan mübadele işlerinin yoluna koyulması ve modern tarım yöntemlerinin yavaş yavaş uygulanmaya başlaması tarım üretimini artırdı. Ayrıca İzmir Cumhuriyet’in ilk yıllarında ülkede yapılan karayollarından en çok pay alan iller arasında yer aldı, ildeki demiryolları onarıldı. Bu da tarımsal üretimin kısa sürede bozulmadan iç ve dış pazarlara ulaşımını kolaylaştırdı. Böylece 1930’lu yılların ortasında krizin etkisinin azalması ve üretimin artması, aynı zamanda da devlet destekli sanayi faaliyetinin hız kazanmasıyla birlikte birçok ürün İzmir’de üretilir hale geldi. Bu dönemde İzmir’de küçük sanayi işletmeleri bulunmakla birlikte Türkiye’deki büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının önemli bir bölümü de kuruldu. İzmir ekonomisi yaşadığı büyük travmadan devletin destekleyici politikalarıyla kurtuldu, yabancıların yarattığı ekonomik boşluk uzun bir süre hissedildi fakat Türk işadamları ve firmalarca zamanla kapatılmaya çalışıldı.

1930’lu yıllarda iç ve dış siyaset çeşitli çalkantılı evrelerden geçti. İç siyasette Serbest Fırka’nın ortaya çıkması ve İzmir’de yaşanan olaylar çok partili hayata geçme denemelerini bitirirken, 1950 yılında DP iktidarına kadar tek parti dönemini keskinleştirdi. Özellikle 1930’lu yılların ikinci yarısı savaşın kent gündemine yerleştiği bir dönemdi. Sonuç olarak İzmir işgal sonrası yaşadığı göçle yalnız insan değil, büyük bir işgücü ve sermaye kaybını da yaşadı. İzmir bir taraftan aldığı dış ve iç göçler, diğer taraftan yaşanan buhranla birlikte İzmir incelenen dönemin en pahalı kentlerinden biriydi. İşsizlik, konut sıkıntısı ve tarım üretiminin yaşadığı sıkıntılar hat safhadaydı. Bütün bunlarla birlikte İzmir Fuarı’nın açılması, üretimin artması ve sanayileşmenin yavaş bir tempoda hızlanmasıyla birlikte yeniden yükselen bir kent oldu.

Kaynakça

Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri, 11.11.1934 tarihli Belediye Meclis Tutanakları.
Belediye Umumi Meclisi Zabıtname Defteri 12. 2. 1935 tarihli Belediye Meclis Tutanakları.
İzmir Belediyesi 1937 Çalışma Raporu, Ticaret Basımevi, İzmir.
İzmir Belediyesi 1938 İmar Programı ve Mali Projesi, Bilgi Basımevi, İzmir.
İzmir Rehberi 1934, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934.
İzmir Şehri İmar Raporu (1939), İzmir Belediyesi, 1939.
İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No: 12, Kânunuevvel, 1932.
İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, No:11-12, Teşrinisani-Kânunuevvel, 1931.
Akkoyun, Turan (1995), “İzmir Basınına Göre Atatürk Devrinde İktisadi Gelişmeler”, Tarih

- İncelemeleri Dergisi, S: X, s.s. 223-262.
- Aksoy, Yaşar (1986), Bir Kent Bir İnsan İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul: Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- Akşin, Sina (2004), Türkiye'nin Yakın Tarihi, Ankara: Kırılmaç Yayınları.
- Arı, Kemal (2010), "Cumhuriyet ve Ekonomik Kazanımları", İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Dergisi, S: 60, s.s. 10-17.
- _____ (1990), "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Enval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S: 18, C. VI, s.s. 627-657.
- _____ (1993), "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", ÇTTAD, C: 1, S: 3, ss. 29-46.
- Atay, Çınar (1978), Tarih İçinde İzmir, İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını.
- Baran, Tülay Âlim (2003), Bir Kentin Yeniden Yapılanması, İstanbul: Arma Yayınları.
- Baskın, Fazıl (1941), Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi, İzmir: Marifet Matbaası.
- Baykara, Tuncer (2001), İzmir Şehri ve Tarihi, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi, (1908-2002) (2004), Ankara: İmge Kitabevi.
- Çavdar, Tevfik, Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960) (2003), Ankara: İmge Yayınları.
- Çoban, Pakize (2008), İzmir'de Dünya Ekonomik Bunalımı Sırasında Tüketim Kültüründe Değişmeler ve Bunalımın Fiyatlar Üzerine Etkileri, İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Çolak, Filiz (2013), II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İzmir Şehrinde Üretim ve Dış Ticaret (1908-1923), İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Dağtaş, Lütfü (2004), İzmir Gazinoları 1800'lerden 1970'lere, İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Durgun, Bülent (2012), Erken Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Ekonomi (1923-1938), İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Dursun, M. Kamil (1994), İzmir Hatıraları, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Elmacı, Mehmet Emin (2009), "Cumhuriyetin Onuncu Yılı Sonrasında İzmir'de Sağlık Sorunları ve Alınan Önlemler", Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi (1920-1938), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, s.s. 717-734.
- Evren, Burçak (1999), "Sinemamızda, Akımlar, Modalar ve Salgınlar", 75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.s. 208-209.
- Göksu, Emel (2003), 1929 Dünya Ekonomik Buhan Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası, İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Gözcü, Alev (2013), 1929 Dünya Ekonomik Buhanı ve Türkiye, İstanbul: Libra Yayıncılık.
- _____ (2007), "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka Planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", ÇTTAD, C. VI, S: 14, Bahar, s.s. 85-101.
- İnce, Erdal (2008), "1929 Dünya Ekonomik Buhanının Almanya'daki Etkisi ve Bu Etkinin İzmir Finans Piyasasına Yansıması 'Deutsche Orient Bank'", ÇTTAD, S: 16-17, Bahar-Güz, s.s. 291-309.
- Kazgan, Gülten (2006), Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kıray, Mübaccel (1972), Örgütlemeyen Kent, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Koçak, Cemil (2003), Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C: 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kongar, Emre (2005), 21. Yüzyılda Türkiye, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurt, Sadık, İzmir’de Kamusal Hizmetler (1850-1950) (2012), İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Muslu, Selma (1996), 1929-1940 Yılları Arasında İzmir’de Sosyal Hayat, İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Muşkara, Turan (1998), İzmir ve Karşıyaka Anıları, Haz.: Ahmet Mehmetefendioğlu, İzmir: Tükelmat AŞ, Yay.
- Örs, Ferlâl (2002), “Buhran Yıllarında İzmir’de Ticaret ve İzmir Ticaret ve Sanayi Odası”, 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, s.s. 132-147.
- _____ (2002), “1930’lu Yıllarda İzmir Ticaretinde Yeni Oluşumlar”, 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, s.s. 148-158.
- _____ (2002), “Buhranın Ege ve İzmir’e Yansımaları”, 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, s.s. 121-131.
- _____ (2002), “Büyük Dünya Buhranı ve Yeni Ekonomi Politikaları”, 19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla İzmir Ticaret Odası Tarihi, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları, s.s. 113-119.
- Poyrazoğlu, Nuri (2008), “1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir’de Görülen Etkileri”, İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tekeli, İlhan (1985), “Türkiye’de Devletçi İktisat Politikasına Geçişin Ekonomik Nedenleri: Devletçilik Deneyiminin Ege Bölgesinde Çeşitlenmesi”, Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu (1885-1985), İzmir: İzmir Ticaret Odası, s.s. 190-211.
- Ülken, Yüksel (1985), “İzmir İktisat Kongresi ve Ekonomide Yön Arayışları”, Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu (1885-1985), İzmir: İzmir Ticaret Odası, s.s. 177-189.
- Ürük, Yaşar (2003), Şu Bizim Karşıyaka, İzmir: Atadost Yayınları.
- Yetkin, Sabri, Erkan Serçe, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası’ndan Egebank’a (1928-2000) (2000), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Say, Memduh (1941), Hijyen Bakımından İzmir Şehri, İzmir: Bilgi Matbaası.
- Serçe, Erkan, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin (2003), Küllerinden Doğan Şehir, İzmir: İBB Kent Kitaplığı.
- Serçe, Erkan, İzmir’de Belediye (1868-1945) (1998), İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Serçe, Erkan (2001), İzmir İktisat Kongresi, İzmir: İBB Kültür Yayınları.
- Tezel, Yahya S. (2002), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.